

Zastupljenost likovnih umjetnica u literaturi o likovnoj umjetnosti

---

Romić, Mirna

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:847382>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
Stručni studij predškolskog odgoja

MIRNA ROMIĆ

**ZASTUPLJENOST LIKOVNIH UMJETNICA
U LITERATURI O LIKOVNOJ UMJETNOSTI**

Pula, lipanj 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

MIRNA ROMIĆ

**ZASTUPLJENOST LIKOVNIH UMJETNICA
U LITERATURI O LIKOVNOJ UMJETNOSTI**

Završni rad

JMBAG: 0303067493, redoviti student

Studijski smjer: Preddiplomski stručni studij Predškolski odgoj

Predmet: Likovna kultura

Znanstveno područje: Umjetničko područje

Znanstveno polje: Povijest likovne umjetnosti

Znanstvena grana: Povijest i teorija likovne umjetnosti

Mentor: Breza Žižović, pred.

Pula, lipanj 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani _____, kandidat za prvostupnika _____ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

Sadržaj:

1. UVOD	5
2. POVIJESNI PREGLED POLOŽAJA ŽENA	6
3. POVIJESNI PREGLED POLOŽAJA ŽENA U LIKOVNOJ UMJETNOSTI	10
3.1. Literatura o povijesti umjetnosti.....	12
3.2. Likovne umjetnice zabilježene u literaturi.....	14
3.3. Likovne umjetnice u Hrvatskoj.....	16
4. IZLOŽBA WOMEN ARTISTS 1550-1850.....	19
5. POVIJEST UMJETNOSTI U FEMINISTIČKOJ TEORIJI I GUERRILLA GIRLS .	21
5.1. Feministička povijest umjetnosti.....	21
5.2. Guerilla Girls	22
6. BIOGRAFIJE LIKOVNIH UMJETNICA S PODRUČJA KARLOVCA	25
6.1. Slava Raškaj	25
6.2. Vanja Krmpotić.....	28
6.3. Anđela Žapčić.....	31
7. PRIMJER ANKETE I INTERVJU O ZASTUPLJENOSTI ŽENA U LITERaturi O LIKOVNOJ UMJETNOSTI	33
7.1. Primjer ankete.....	33
7.2. Intervju	35
7.2.1. Intervju s Anđelom Žapčić	35
7.2.2. Intervju s Rankom Ajdinovićem	39
8. ZAKLJUČAK.....	45
9. LITERATURA I IZVORI.....	46
9.1. Knjige i publikacije:	46
9.2. Mrežne stranice:	47
9.3. Popis slika	49
SAŽETAK.....	50
SUMMARY	52

1. UVOD

Proučavajući različita gledišta koje su društva, kroz povijest i danas, stvorila o temi uspješne umjetnice, susrela sam se s mnogo nepravednih tumačenja i stavova. Oduvijek me zanimao odnos likovne kritike prema umjetnicama, njihova zastupljenost u likovnoj literaturi, te stavovi feminističke teorije povijesti umjetnosti od početaka do danas.

Tražeci imena i djela poznatih umjetnica kroz prošlost, uočila sam da u literaturi povijesti umjetnosti nema puno navedenih primjera žena umjetnica sve do početka 19. stoljeća, te sam počela istraživati njihov društveni status i razvoj ženske umjetnosti.

Kroz temu ovog završnog rada, dotaknut ćemo se položaja žena u povijesti kao temelj objašnjenja o njenoj slaboj pojavnosti u društvenim zbivanjima kroz povijest. Bavit ćemo se likovnim umjetnicama u prošlosti i danas, njihovim stvaralaštvom i mogućnostima obrazovanja u određenim razdobljima, njihovom pojavnosti u literaturi o likovnoj umjetnosti i drugdje, te borbom da se spomenuta situacija popravi.

Pokušat ćemo odgovoriti na pitanja zašto žene umjetnice nisu postigle povijesni status svojih muških kolega slikara. Istražit ću što feministička kritika povijesti umjetnosti govori o problematici ove teme i uočavaju li se danas promjene u odnosu prema ženama koje se bave umjetnošću.

Na kraju rada istaknut ću biografije par likovnih umjetnica koje su živjele i radile u mom gradu, one poznatije kao i one manje poznate, kao svoj doprinos ovoj temi.

Pokušat ćemo saznati što o ovoj temi misle različite skupine društva. Prva zanimljiva skupina udruga je mladih umjetnika moga rodnog grada a druga raznolika populacija građana koji posjećuju muzeje.

Pokušat ću, također, odgovoriti na pitanje zašto je važno ispraviti nepravedan odnos prema životu i stvaralaštvu likovnih umjetnica iz prošlosti, kao i navesti načine kojima se pokušala ispraviti ta nepravda.

2. POVIJESNI PREGLED POLOŽAJA ŽENA

Iako je znanost ta koja smatra da je žena važniji, prvi spol, jer se u njoj nalaze važni za život genetski podaci, koji se i prosljeđuju i prenose upravo preko nje. Dok je njena evolucijska prilagodba u prapovijesti osigurala opstanak vrste a njena briga o djeci koristila kao poticaj za razvijanje društvenih i drugih vještina, na drugu stranu, njezina povijest ipak kaže da je bila zanemareni, slabiji, manje priznati spol.

U vrijeme prapovijesti žene su živjele kratko i rijetko su doživjele srednje godine, no razvile su veliki raspon djelatnosti i vještina, od snabdijevanja hranom i odjećom do podizanja skloništa, te medicinske njege. Žena je bila zadužena za brigu o djeci i diobu hrane unutar plemena. Odgoj djece i komunikacija s drugim majkama povećala je njen kvocijent inteligencije. U primitivnim društvima žena je bila mnogo potlačenija nego u kasnijim civilizacijama. Dakle, uloga je žene od samog početka bila puno veća, a njezin doprinos razvoju ljudskog društva važniji, nego što je prihvaćeno u povijesti.

S obzirom na to da se smatralo da je samo ženi podarena najvažnija moć, a to je stvaranje novog života, u starom vijeku žena ima status božanstva. Dokaz štovanja, ali ne i priznavanja nje same, dovodi do toga da je ona prva muza kiparstva, kao što nam na primjeru pokazuju kipovi iz starog vijeka, takozvane „Venere“. Kada je shvaćeno načelo razmnožavanja, ona gubi i tu posebnost, pa joj se priznaje samo uloga u donošenju djece na svijet.

Slika 1: Venera iz Willendorfa

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Venera_iz_Willendorfa 05.11.2019.

U staroj Grčkoj i Rimu, žena je imala samo nešto bolji status od robova, jer im je ograničeno kretanje, odluke o djeci pripadaju isključivo ocu, materijalno vlasništvo im je nedostupno, smatrane su poslovno i pravno nesposobne, pa su izjednačene s robovima, strancima, maloumnima i senilnim osobama. Naravno, bilo je i izuzetaka ali je priča o njihovom životu namjerno ili slučajno bila izgubljena. Jedino su priče o poznatim vladaricama, kao što su Kleopatra ili carica Bizanta Teodora, nekako ipak isplivale iz zaborava.

Slika 2: Žene u drevnoj Grčkoj

Izvor: <https://www.dialogos.ba/2015/12/27/polozaj-zena-kroz-povijest/> 05.11.2019.

Tijekom srednjeg vijeka, pod velikim utjecajem katoličke Crkve, položaj žena nije se baš popravio. Žena i dalje nema pravo izbora muža, zagovara se šutnja žene i podložnost muškarcu, ona bez muške figure nema financijsku sigurnost, isključena je iz javnog života, osim kao pratnja, predodređena je samo za rađanje i odgoj djece te brigu o kućanstvu. Žene koje bi se na bilo koji način pokušale izvući iz tog nepravednog odnosa i ne pokoriti društvenim normama, bile su proganjane od strane društva na poticaj katoličke Crkve. Obrazovanje im je bilo, dakako, zabranjeno, kako bi se što više umanjio njihov status, pa u knjizi *Tko je skuhao posljednju večeru? Ženska povijest svijeta*, Miles R. (2009:172) možemo naći citat gdje Phillip od Navarre¹ navodi: „Žene ne treba učiti čitati i pisati ako se ne spremaju u samostan, budući da je takvo znanje dovelo do velike štete.“ Samostani su bili jedina mjesta gdje je žena mogla pobjeći od prisilnog braka i neukosti. Redovnice su bile jedine žene koje su se mogle slobodno kretati u javnosti i preuzimati odgovornost, ali naravno bile su ograničene na djelovanje unutar samostana. Takav odnos prema ženi i njenom statusu potrajao je s oscilacijama

---

¹ Phillip od Navarre - kralj francuske pokrajine Navarre, zajedno sa suprugom, vrlo utjecajna osoba svog vremena

više stoljeća, a s njim i vjerovanje da se žene ne mogu baviti ničim što bi iziskivalo mentalni napor.

Slika 3: Žene u srednjem vijeku, ulje na platnu, 1958.-1959. godine
Izvor: https://sh.wikipedia.org/wiki/%C5%BDene_u_srednjem_vijeku 05.11.2019.

U 18. stoljeću Europu zahvaća promjena proizvodne tehnologije s uporabom ugljena i pare, pa se i život žene počinje malim koracima kretati naprijed. Mogle su se u to vrijeme barem stalno zaposliti i steći, prvi put u povijesti, vlastiti prihod, ali naravno da su ih još uvijek čekali mnogi problemi. Bile su manje plaćene za posao koji su obavljale, radile su po cijele dane, prvo u tvornici zatim kod kuće, radile su u nehumanim uvjetima, te su, na nezadovoljstvo društva, postale poslodavcima isplativiji i poslušniji radnici, s istom djelotvornošću kao muški radnici. Ipak bile su suočene s omalovažavanjem, podnosile su teška fizička i psihička maltretiranja u društvu ali i vlastitom domu. U vrijeme Francuske revolucije, u Parizu, u drugoj polovici 18. stoljeća, počinje prva borba žena za pravo glasa i bolji položaj u društvu. Ta ideja se proširila i tek u 19. stoljeću, ali na Novom kontinentu, u Americi, počinju prvi skupovi žena gdje se glasno izriču zahtjevi za prava žena. Takvih skupova je sve više, a početkom 20. stoljeća dolazi do osnivanja pokreta sufražetkinja. Prvi puta se stanje mijenja, znatno nabolje, tek tijekom Prvog svjetskog rata. Muškarci su na ratištima, a žene preuzimaju sve poslove, slobodno se kreću, voze automobile i uživaju u slobodi. Novi Zeland je prva država koja daje ženama pravo glasa 1893. godine, a za njim i još neke europske države, kao zahvalu za njihovu požrtvornost u ratu. Nakon rata, društvo želi da se vrati stari poredak, a žena „u kuhinju“, ali to više nije moguće.

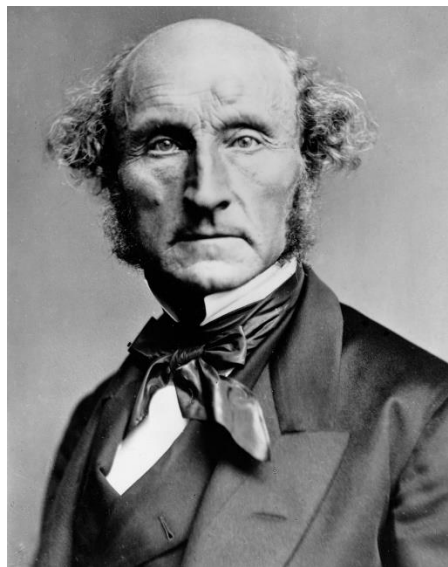
Slika 4: Sufražetkinje, New York, 1921. godine
Izvor: <http://www.ddoughty.com/suffragettes.html> 05.11.2019.

Kada je u Njemačkoj, pred i za vrijeme Drugog svjetskog rata, Hitler došao na vlast, ukinuo je Weimarski ustav, koji je nakon Prvog svjetskog rata ženama omogućio pravo glasa. Takva situacija bila je slična u gotovo svim zemljama Europe. Sam Hitler je išao tako daleko da je, kako Matotek (2010.) navodi, smatrao emancipaciju: "simptomom izopačenosti koja je posljedica frustracije i neispravnosti spolnih žlijezda". Zabranjuje ženama da se uljepšavaju, da se odijevaju po izboru, da brinu o svom izgledu i dr. Takvo stanje kreće nabolje tek nakon završetka Drugog svjetskog rata i uspostave novih političkih poredaka, i to od druge polovice 20. stoljeća. Dolazi nova era žena državnica, političarki, poduzetnica, priznatih umjetnica. Nažalost, za to isto vrijeme, u svijetu još uvijek ima država u kojima su prava žena na nivou daleke prošlosti.

Sve ovo bilo je važno napomenuti s obzirom na to da se ovaj stav o ženama prenio, dakako, i u likovnu umjetnost.

3. POVIJESNI PREGLED POLOŽAJA ŽENA U LIKOVNOJ UMJETNOSTI

Način razmišljanja da genijalnost i kreativnost posjeduju izričito muškarci, te da žene nikada ne mogu dostići kreativnost jednog umjetnika, zadržao se kao glavni način razmišljanja i u povijesti umjetnosti. Ovom nepravdom bavio se John Stuart Mill.² Mill iznosi mišljenje kako je dominacija muškarca u tvorbi društvenih normi i pravila još jedna od velikih nepravdi, koje trebamo prevladati da bismo ostvarili pravedan poredak.

Slika 5: John Stuart Mill

Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/John_Stuart_Mill 05.11.2019.

Glavni razlog zašto nema zabilježenih velikih umjetnica, nalazi se u činjenici da društvo pokušava prikazati ženu kao biće koje je tu samo radi produženja vrste i ne može stvoriti ništa značajno. Pokušava nas „naučiti“ da žene nisu sposobne za velika djela, za razliku od svojih muških suvremenika. Tako kroz povijest ostaje privid da žene, usprkos tome što su sada njihova prava izjednačena s muškim, nisu postigle ništa značajno.

Dugi niz godina žene su bile izopćene iz ozbiljne umjetnosti jer je kritika kroz povijest važnost pridavala brojnosti djela, velikim dimenzijama i monumentalnoj koncepciji više nego selektivnim i intimnim radovima, kakvi su većinom bili radovi ženskih umjetnica.

---

²John Stuart Mill - britanski filozof čije se djelo "O slobodi" iz 1859. godine smatra jednim od temeljnih tekstova suvremenog liberalizma

Isto tako, žene koje su se bavile umjetnošću najčešće su svoja djela ostavljale nepotpisanima, ili su se bavile umjetnošću koja nije bila postojane forme, kao što su primijenjene umjetnosti, vezenje i iluminacije. Njihovi radovi, često su bili predmeti osjetljivi na vremenske uvjete, te su mnogi od njih tijekom povijesti izgubljeni. Povjesničarke umjetnosti Ann Sutherland Harris i Linda Nochlin u katalogu izložbe „Women artists 1550.-1950.“³ napominju kako su u srednjem vijeku i renesansi mnoge žene radile u umjetničkim radionicama i nisu potpisivale svoje radove, već su oni bili potpisivani imenom glavnog majstora radionice, koji je naravno bio muškarac. Osim toga, umjetnice su se često potpisivale samo prezimenima koje su preuzele od supruga, te je tako bilo teško, ističe Sutherland Harris, pratiti njihov umjetnički razvoj. Ponekad je razlog bio čisto praktične prirode, pa su u 18. i 19. stoljeću na djelima mnogih žena potpisi promijenjeni iz ženskih u muške, da bi se lakše prodali.

Slika 6: članak iz *New York Timesa* o umjetnicama povodom izložbe "Women artists 1550.-1950."
Izvor: <https://www.nytimes.com/1977/09/25/archives/the-woman-as-artist.html> 05.11.2019.

Iz navedenih razloga postoje literature koje spominju samo ograničeni broj umjetnica iz povijesti.

³ Prva međunarodna izložba umjetnosti ženskih umjetnika otvorena je 21. prosinca 1976. u vrijeme kada je Feministički umjetnički pokret stekao potporu i zamah.

3.1. Literatura o povijesti umjetnosti

Kako bi se osvrnuli na pojavnost umjetnica u literaturi o povijesti likovne umjetnosti važno je podsjetiti se osnovnih pojmova. Humanistička znanstvena disciplina koja se bavi povijesnim razvojem likovnih umjetnosti, životom i stvaralaštvom pojedinih umjetnika, odnosima među pojedinim umjetničkim djelima, opisivanjem, analizom i valorizacijom sadržaja i oblika umjetničkih djela, te proučavanjem odnosa među različitim kulturama uzimajući u obzir političke, društvene, vjerske i nacionalne čimbenike, naziva se povijest umjetnosti. Iz tog razloga se povijest umjetnosti, kao znanstvena disciplina, ne bi trebala poistovjetiti sa sveukupnim umjetničkim stvaralaštvom nastalim u prošlosti. Ako želimo upoznati svijet likovnih umjetnosti, onda moramo proučiti povijest likovnih umjetnosti, estetiku likovnih umjetnosti, materijalne (fizičke) elemente likovnih umjetnosti, ali s predznanjem kako gledati likovno djelo. Svijet likovnih umjetnosti je dio općeg svijeta umjetnosti, odnosno povijest umjetnosti prati razvoj povijesti civilizacije općenito, jer umjetnici su uvijek bili i tumači i predstavnici društva.

Na samim počecima umjetničkog stvaralaštva nije bilo literature o povijesti umjetnosti, već se počecima iste mogu smatrati biografije tadašnjih umjetnika. Temelj moderne povijesti umjetnosti je djelo *Povijest umjetnosti starog vijeka* iz 1764. godine, autora Johanna Joachima Wincklemanna, dok začetnikom, odnosno ocem moderne povijesti umjetnosti mnogi smatraju Heinricha Wölfflina (1864.-1945.), koji je stjecao znanje kod poznatog švicarskog povjesničara iz Basela. Začetnikom se smatra jer uvodi u povijest umjetnosti znanstveni pristup koji se bazira na psihologiji, komparativnoj metodi i uvažavanju pripadnosti umjetnosti narodu i naciji.

Kako smo već spominjali, o ženi toga doba i ranije nije se pisalo u gotovo nikakvoj literaturi, pa tako i najznačajnija knjiga pregleda povijesti umjetnosti, H.W. Jansona, u svom prvom izdanju iz 1962. godine nije uključivala niti jednu umjetnicu. Taj način izbjegavanja spominjanja žena umjetnica u literaturi o povijesti likovne umjetnosti nastavio se dugo, odnosno, s manjim izuzecima, do šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Tražeci uzroke takovih događanja, osim ranije navedenog, možemo predstaviti kako na prava žena kroz povijest na portalu www.povijest.net ukazuje Višnja Matotek, koja u uvodu teksta navodi: "Povijest su pisali muškarci te zbog toga prevladavaju politički

i vojni događaji u povijesnoj literaturi. Zanemaruju se žene kao aktivne sudionice u oblikovanju civilizacije. Prevladavalo je mišljenje da je aktivnost u javnom životu muška uloga, dok je privatnost doma domena žene. U literaturi se spominju muški lovac, muški obrtnik, muški umjetnik... te možemo doći do zaključka da su muškarci jedini nositelji svake vrste napretka tijekom povijesti. Istina je da su žene u svim razdobljima bile aktivne, ali je to velikim dijelom zaboravljeno i zanemareno. Žene su obavljale niz djelatnosti i vještina koje su razvijale i generacijama prenosile. Malo je žena dospjelo u povijesne knjige, »isplivale« bi samo u pomanjkanju muškaraca na vodećim položajima (npr. Kleopatra, Ivana Orleanska, Elizabeta). Povijest čovječanstva počinje sa ženom.“

Usporedbe radi možemo navesti literaturu o povijesti umjetnosti novog doba gdje su likovne umjetnice ipak navedene. Stephen Farthing u svojoj knjizi *This is Art* ili prevedeno *Umjetnost, vodič kroz povijest i djela*, iz 2010. godine, navodi brojne likovne umjetnice kao Artemisiu Gentileschi, Judith Leyster, Tamaru de Lempicha, Marianne von Werefkin, Ljubav Popov, Fridu Kahlo, u kontekstu povijesti likovne umjetnosti. Mary Hollingsworth u djelu *L'arte nella storia dell'umo* ili prevedeno *Umjetnost kroz povijest čovječanstva*, iz 1998. godine, obrađujući povijest umjetnosti uz mnogo truda, ipak ne spominje niti jednu likovnu umjetnicu. Ista konstatacija, donekle, baca sumnju na prethodnu teoriju.

Ako promotrimo neke objavljene istraživačke podatke stručnjaka moramo konstatirati da među najbolje umjetnike prošloga stoljeća nije uvrštena niti jedna žena, a u literaturi umjetnici brojčano daleko nadmašuju umjetnice. Osim traženja razloga u činjenici da su dugo povijest pisali isključivo muškarci, postoji teorija da je uz društvene aspekte, razlog nepojavljivanja umjetnica i povezan sa psihoanalitičkim feminizmom. Da pojednostavimo, žena se povezuje uz stvaranje i njegovanje života, i njena besmrtnost je neupitna, dok muškarac traži besmrtnost, između ostalog, u stvaranju umjetničkih djela.

Možemo konstatirati da literatura o povijesti umjetnosti malo ili nikako spominje likovne umjetnice, pa koja god da je teorija razlog tome.

3.2. Likovne umjetnice zabilježene u literaturi

O prvim umjetnicama u povijesti saznajemo iz pisanih izvora s obzirom na to da njihova djela, nažalost nisu sačuvana. Radi se o umjetnicama iz doba antičke Grčke, a to su Kalipso, Timareta, Olimpija i druge.

U srednjem vijeku, ženske su umjetnice redovito bile ili iz bogate aristokratske klase ili redovnice. Prve su najčešće radile vezove, a druge iluminacije vjerskih rukopisa.

U razdoblju renesanse sve više žena počinje biti međunarodno poznato. To se dogodilo zbog velikih kulturnih promjena toga vremena. Boccaccio⁴ je napisao *De mulieribus claris* (O poznatim ženama), zbirku od 104 biografije slavni žena. Baldassare Castiglione⁵ piše *Il Cortegiano*, knjigu u kojoj govori kako bi se, podjednako i muškarci i žene trebali obrazovati u društvenim znanostima, te je približio mogućnost da ženama bude omogućeno da se bave likovnom i glazbenom umjetnošću i književnošću. Zahvaljujući njemu, žene su sad mogle postati školovane umjetnice. Poznatije od njih su Sofonisba Anguissola, aristokratkinja koja je živjela u 16. st. (cca. 1530. – 1625. godine) a školovala se za slikaricu, Lavinia Fontana, koja se školovala u očevoj slikarskoj radionici i Levina Teerlinc poznata slikarica minijatura. Bolonjska umjetnica Elisabetta Sirani naslikala je više od 200 umjetničkih djela u trinaestogodišnjoj karijeri, pridobivši tako međunarodno priznanje za svoju uglađenu religijsku umjetnost. Vodila je obiteljsku radionicu u kojoj je radila sa svojim sestrama, pomažući tako svojemu ocu kada više nije mogao slikati. Osim toga, osnovala je likovnu školu za mlade djevojke. Unatoč tome, sjajna postignuća, brzina i fluentnost njezine umjetnosti, izložili su je optužbama da radovi nisu njezini – „muškarac joj je zasigurno morao pomoći“. Navedene optužbe je odbacivala tako što je upriličila javna slikanja kako bi dokazala svoje autorstvo.

---

⁴ Giovanni Boccaccio - talijanski pisac (1313.-1375. Certaldo, Italija) koji je uživao veliki ugled i bio je cijenjen kod svojih sugrađana. U posljednjem dijelu života bio više učenjak nego umjetnik

⁵ Baldassare Castiglione - talijanski pisac i državnik (Italija, Castico kod Mantue,1478. – Španjolska, Toledo,1529.)

Slika 7: Elisabetta Sirani , autoportret, ulje na platnu, 1660. godina
Izvor: <http://www.italyonthisday.com/2018/08/elisabetta-sirani-artist.html> 05.11.2019.

U doba baroka ženama je postalo dozvoljeno slikati ženske aktove, ali muški akt im je i dalje zabranjen. Najpopularniji žanr ženskih slikarica toga doba postaje mrtva priroda. Predstavnice baroka su Artemisia Gentileschi, Maria van Oosterwijk i Rachel Ruysch.

U osamnaestom stoljeću ženama je u Francuskoj zabranjen ulazak u Akademiju. U Engleskoj su 1768. dvije žene, Angelica Kauffmann i Mary Moser, bile suosnivačice Likovne Akademije, ali se na portretu osnivača akademije ipak prikazuju, za razliku od muških članova kao manje vrijedne. Salon u Parizu je 1791. godine otvorio vrata umjetnicima koji nisu članovi Akademije, pa su i žene dobile pravo izlagati svoja djela, a i sve češće su bile primane kao učenice poznatih majstora. Organizacija Advancing Women Artists Foundation procjenjuje da je 1500 radova umjetnica trenutno pohranjeno u raznim firentinskim depoima, od kojih većina nije izložena javnosti stoljećima.

U 19. stoljeću žene već postaju priznatije umjetnice. Bave se portretiranjem, realističnim slikarstvom, skulpturom i drugim vidovima likovne umjetnosti. Neke su postale poznate i u novoj umjetnosti ovog doba – fotografiji.

Nije to išlo samo od sebe, već kao plod rada i zalaganja mnogih velikih osoba i organizacija. Svakako značajnu ulogu zauzima ranije spomenuta izložba „Women artists 1550.-1850“ kao plod Feminističkog umjetničkog pokreta, kao i organizacija Guerrilla Girls, čije su intervencije, radi promjene navedene situacije, započele krajem

šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, međutim, potreba za njima se očituje i danas.

3.3. Likovne umjetnice u Hrvatskoj

Moramo priznati da se, ipak, danas mnogo toga promijenilo od onoga doba kada je žena bila ograničena društvenim normama koje nameću isključivo muškarci, što možemo naći u različitoj literaturi koju pišu i žene i muškarci raznih zanimanja.

U povijesti, spominjanje ove teme možemo zahvaliti velikom povjesničaru, književniku i autoru prvog *Slovnika umjetnikah jugoslavenskih* Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom, koji 1856. piše veliki prilog u *Agramer Zeitungu*. On prije svega ističe da je uočio nepostojanje žena umjetnica na ovim prostorima prije 19.st., pa tako u činjenici da ih u 19.st. ima sve veći broj, vidi svojevrsnu „pravdu“. Naglašava da navedene umjetnice ne žive od svoje profesije, već da su pronašle višu svrhu života i žele stvoriti ljepši i bolji svijet. Opisujući pojedina imena i njihovo stvaralaštvo ističe pobožnost, čistu dušu i odvajanje od svijeta u pojedinih umjetnica. Zatim predstavljajući pojedine umjetnice navodi da je tehnika akvarela najomiljenija ženama, te smatra najprimjerenijim da slikaju motive nježnog sadržaja, kao čini se jedini način na koji je u to doba bilo primjereno predstaviti radove hrvatskih umjetnica. Iako sada možemo s podsmijehom gledati na ovo sladunjavo predstavljanje slikarica, dugujemo mu i zahvalnost jer je o slikaricama ne samo pisao već ih i uvrstio u svoj glasoviti *Slovník*, u čemu je bio među rijetkima.

Isto tako, jedan od ozbiljnijih napisa o ženi i umjetnosti i prvi na hrvatskom jeziku, napisao je 1916. Kosta Strajnić⁶. Knjižica, *Umjetnost i žena*, izdana je prigodom izložbe *Proljetnog salona* na kojoj su svoje radove izložile samo dvije žene umjetnice, kiparica i medaljerka Iva Simonović i slikarica Zdenka Pexidr, pod pokroviteljstvom barunice Ivke Ožegović, također slikarice i pokroviteljice umjetničkih i drugih događanja. U knjižici se uvelike osjeti utjecaj austrijskog estetičara Karla Schefflera i njegovog djela *Žena u umjetnosti* iz 1908. godine. To se djelo smatra pravim temeljem umjetničke teorije zasnovane na manjoj vrijednosti i diskriminaciji žena umjetnica.

Jedna od autorica koja se bavila ovom temom u Hrvatskoj u suvremenom društvu je i Jasenka Kodrnja u svome djelu *Nimfe, muze i eurinome: Društveni položaj umjetnica*

---

⁶ Kosta Strajnić (Križevci 1887.- Dubrovnik 1977.) bio je hrvatski povjesničar umjetnosti, konzervator i pokrovitelj umjetnosti i kulturnih događanja svoga vremena

u Hrvatskoj izdanom 2001. Ona svojom knjigom predstavlja doprinos feminističkoj metodologiji. Sistematizira razne strategije kojima umjetnice pokušavaju utjecati na društveni položaj, doživljaje, umjetničku praksu, profesionalni rad, odnos privatnog i javnog, te rodno-spolne probleme u profesiji. Važno je napomenuti da govori o specifikaciji društvenog položaja umjetnice, koja se, bez obzira u kojem dobu je napisana, može primijeniti na sve likovne umjetnice bez obzira kojem vremenu pripadaju.

Jasenska Kodrnja nam ponavlja u svojoj knjizi, da je početna greška vezanosti žene za samu reproduktivnu ulogu, a tako i obitelj, koja joj ne dozvoljava da se iskaže kao samostalni subjekt, niti samim izlaženjem u javnost a niti bavljenjem nečim što nije njena primarna uloga. Sljedeća stepenica nam govori o zabrani. Dakle postoji veliki broj institucija, običaja i psihičkih barijera koje joj ne dozvoljavaju „pokazivanje“, tako da za njena postignuća jednostavno nije bilo prostora. Treća specifikacija nam pojašnjava da postoji zabrana nekih područja profesionalnog bavljenja umjetnošću, tako da žena ostaje podložna kontroli i sankcijama. Ženama ne preostaje ništa drugo nego da se bave umjetnošću neprofesionalno, dakle u okviru narodne umjetnosti i umjetnosti svakodnevnice, gdje su mogle biti nešto slobodnije. Četvrta specifikacija, prema knjizi, navodi slučaj kada bi žena ušla na teritorij visoke umjetnosti, kako bi odmah bila obilježena kao pobunjenica, stavljena na margine i natjerana da se prilagodi muškom načinu percipiranja, poimanja i stvaranja, da bi potisnuli njen ženski identitet u ime neutralnog, odnosno muškog umjetnika.

Slika 8: Jasenska Kodrnja

Izvor: <http://www.cunterview.net/index.php/Knjizevnost/Jasenska-Kodrnja.html> 05.11.2019.

Na izložbi *Hrvatske slikarice plemkinje*, 2002. godine, postavljena su djela koja su više desetljeća spašavana od zaborava i zapostavljena. Prikazivanje tih djela kao i nastojanje da se žena umjetnica dostojno prikaže javnosti, rezultiralo je pojavljivanjem niza novih ženskih imena i opusa u hrvatskoj povijesti umjetnosti, kao i pažljivijim

istraživanjem njihova organiziranog djelovanja kroz *Klub likovnih umjetnica*. Ono što u inozemstvu u posljednjih nekoliko desetljeća pokreću čitave institucije i udruženja, od velikih izložaba poput *Women Artists: 1550-1950* ili *Künstlerinnen International 1877-1977*, pa do austrijskog projekta *ARIADNE - Frauen im Bewegung*⁷, u Hrvatskoj je prije trideset godina sam započeo pokretati jedan jedini čovjek. Radi se o Josipu Kovačiću, hrvatskom povjesničaru umjetnosti i kolekcionaru.⁸ Kroz ovu impresivnu izložbu, *Hrvatske slikarice plemkinje*, osim ljepote samih djela, mogli smo upoznati i povijesnu borbu žena za pravedniji status u društvu. Kako u katalogu navedene izložbe navodi Žarka Vujić, iz ovog opusa možemo zaključiti da se samo žena plemićkog statusa, tada početkom 19.st., mogla približiti školovanju i umjetnosti. Dakle, dok su svojim društvenim staležom bile donekle privilegirane prema drugim ženama, dotle su s njima dijelile iste obaveze i ista očekivanja društva, pa su kao umjetnice proživljavale dvojnost svoga roda. Ovom izložbom i njenim opusom ipak je postignut napredak, jer su predstavljena neka nepoznata djela, neke nepredstavljene tehnike i užitak istraživanja djela umjetnica toga vremena.

---

⁷ Radi se o impresivnom digitalnom arhivu podataka o svekolikoj povijesti žena u Austriji

⁸ Josip Kovačić (Čakovec 1935.- Zagreb 2017.) osim što je bio hrvatski povjesničar umjetnosti i kolekcionar, bio je i hrvatski pjesnik. Nakon odlaska u mirovinu skupljao je djela hrvatskih umjetnika, iz razdoblja prijelaza 19. u 20. stoljeće, osobito umjetnica koje su pale u zaborav te dokumentaciju o njima

4. IZLOŽBA WOMEN ARTISTS 1550-1950

Izložba pod nazivom *Women artists 1150-1950* ili u prijevodu *Žene umjetnice: 1550. - 1950.* putovala je diljem SAD u periodu od 21.12.1976. godine do 27.11.1977. godine s posljednjom postavom od 01.10. do 27.11.1977. godine u Brooklyn Museum-u, na Eastern Parkway i Washington Avenue u New Yorku. Prva je to međunarodna izložba ostvarenja žena umjetnica na kojoj su bile zastupljene osamdeset tri umjetnice iz dvanaest zemalja svijeta. Predstavljeno je na izložbi 150 američkih i europskih slika i dopunjeno s nekoliko crteža i grafika, sve u organizaciji Zavičajnog muzeja umjetnosti Los Angelesa, uz potporu Nacionalne zaklade za umjetnost i Alcoa zaklade. Izvor djela je desetak javnih i privatnih zbirki iz cijelog svijeta, a postavljena je zahvaljujući dvjema uglednim povjesničarkama umjetnosti, dr. Ann Sutherland Harris i Lindom Nochlin. One su ujedno napravile izbor slika iz razdoblja umjetnosti od 1550. do 1880. godine, dok je Maria Conover Mellon, također profesorica povijesti umjetnosti, odabrala djela u razdoblju od 1800. do 1950. godine. Svakako bi trebalo pobrojati umjetnice koje su se našle u postavu izložbe, a to su: Rosa Bonheur, Mary Cassatt, Sonia Delaunay, Käthe Kollwitz, Marie Laurencin, Berthe Morisot, Suzanne Valadon. Izložena su i djela suvremenih umjetnica Gruzie O'Keefe, Lee Krasner, Loren MacIver i Alice Neel. Ranije spomenute suradnice, ujedno su i autorice kataloga te Izložbe, u kojem izražavaju svoju težnju da dostignuća tih izuzetnih žena umjetnica, čija su djela zanemarivana radi njihova spola, šire i predstavljaju što većem broju ljudi. Tako su htjele saznati više o činjenici zašto su žene umjetnice postale rijetka pojava do 16. stoljeća, od kojeg perioda postupno postaju sve brojnije, sve do današnjeg vremena, kada su većinom dio svijeta umjetnosti. Autorice Kataloga također naglašavaju da djela tih umjetnica imaju manje zajedničkog s ostalim ženama, a više zajedničkog sa svojim suvremenicima, muškim kolegama umjetnicima. Objašnjavaju, također, da su u to doba umjetnice bile kćeri, supruge ili ljubavnice priznatih muških umjetnika, ali njima nisu dopuštena obrazovanja ili studije, pa su se morale ograničiti na prikaze mrtve prirode i portreta. Za kraj autorice naglašavaju da su žene ostvarile napredak kao skupina ali i kao posebne jedinice, samo tek nakon Francuske revolucije. Izložba, po njima, pokazuje da su umjetnice oduvijek imale dara za vizualnu umjetnost, ali da je njihov napredak usporavala nemogućnost obrazovanja i bavljenja karijerom. Ako govorimo o tehnici, stilu i tematici ističu razlike koje postoje između muškog i ženskog umjetnika. Zato Linda Nochlin (1971., *Why Have There Been no Great Women*

Artists?, ARTnews 2015.) naglašava sljedeće: „Pogreška ne leži u našim zvijezdama, hormonima, menstrualnim ciklusima ili unutarnjim prazninama, već u institucijama i obrazovanju-podrazumijeva se kako obrazovanje uključuje sve što nam se događa od trenutka ulaska u ovaj svijet značajnih simbola, zvukova i signala. Pravo je čudo, ustvari, što je, s obzirom na dane i prevladavajuće, otežavajuće okolnosti usmjerene protiv žena, crnaca i svih ostalih društveno marginaliziranih skupina, toliko njih uspjelo ostvariti odlične rezultate u povlaštenim muško-bijelim područjima poput prirodnih znanosti, politike i umjetnosti.“

5. POVIJEST UMJETNOSTI U FEMINISTIČKOJ TEORIJI I GUERRILLA GIRLS

5.1. Feministička povijest umjetnosti

Usporedo s istraživanjem povijesti spolova, krenula je, gotovo istovremeno, i feministička teorija umjetnosti analizirajući položaj, školovanje, prodaju umjetnina i recepciju djela žena umjetnica.

Najprije je potrebno objasniti sami pojam feminizma, koji možemo protumačiti kao ideologiju, sistem vrijednosti, revolucionarnu strategiju i način života, koji ima za cilj radikalno mijenjanje postojećih odnosa moći u društvu i proizvodnje značenja i subjektiviteta. Dakle, feminizam cilja i na povijest umjetnosti i općenito na vizualnu kulturu kao na mjesto političke borbe od velikog značaja. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća počela je feministička intervencija u djelokrug umjetnosti. Feministička likovna kritika koja se fokusira na povijest umjetnosti, postaje feministička povijest umjetnosti, gdje možemo pratiti aktivističku praksu i teoriju, koje su jedna drugoj neophodne i isprepliću se. Temeljem feminističke povijesti umjetnosti smatra se tekst Linde Nochlin *Zašto nema velikih umjetnica?* u kojem ona dolazi do zaključka da je stvaranje umjetničkog djela više od slobodne, samostalne aktivnosti nadarenog pojedinca, već je to stvaranje umjetničkog djela donekle određeno trenutnom društvenom situacijom. Isto tako, zaključuje da je to svojevrsna prednost, da bi se što lakše otkrile intelektualne i institucionalne slabosti društva. Tragom načete teme, Griselda Pollock⁹ zaključuje da Nochlin poziva na smjenu načela kojim se ocjenjuju umjetnička djela, a Lisa Vogel¹⁰ u članku *Lijepa umjetnost i feminizam: Buđenje svijesti* pita: „Zašto umjetnost, možda više nego bilo koje drugo područje, toliko zaostaje za sveopćim pokretom promjena koje je započeo moderni feminizam? Posebice: Gdje su monografije, članci ili zbirke eseja koji predstavljaju feminističku kritiku umjetnosti? Zašto su tako malobrojne monografije i članci o umjetnicama pisani

---

⁹ Griselda Pollock (Južnoafrička Republika 1949.) je profesorica povijesti umjetnosti, vizualna je teoretičarka, kulturna analitičarka i znanstvenik međunarodnih postkolonijalnih feminističkih studija u vizualnim umjetnostima. Najpoznatija je po svojim teorijskim i metodološkim inovacijama, u kombinaciji s poznavanjem povijesne i suvremene umjetnosti, filma i teorije kulture.

¹⁰ Lisa Vogel (SAD 1938.) je feministička sociologinja i povjesničarka umjetnosti. Također, utjecajna marksističko-feministička teoretičarka prepoznata kao jedan od glavnih utemeljitelja teorije društvene reprodukcije.

*s feminističkog stajališta? Gdje su reprodukcije i dijapozitivi djela umjetnica? Zašto nema nastavnih planova i bibliografija koje se bave problemima žene, umjetnosti i feminizma? Što znači gotovo potpuno nepostojanje predmeta feminističke povijesti umjetnosti na fakultetima? Zašto ima tako malo feminističkih povjesničarki umjetnosti i kritičarki? Što danas rade umjetnice? A što rade one umjetnice koje se smatraju feministkinjama i zašto? Što bi trebala raditi feministička umjetnica, kritičarka ili povjesničarka umjetnosti? Što je feminističko stajalište u likovnoj umjetnosti?”(u *Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti. Izabrani tekstovi, prir. Ljiljana Kolečnik. 1999:27*)*

Doprinos njih dviju, Nochlin i Vogel, vidi se u postupku otkrivanja i dokazivanja da postoje umjetnice u prošlosti, čiji radovi po ničemu zaostaju za radovima njihovih muških kolega. Međutim, javlja se tako opasnost od paralelne, nove, ženske povijesti umjetnosti, uz naglašavanje posebno ženskog iskustva, kao da prati stare, tradicionalne metode „muške“ kategorizacije. Prema Griseldi Pollock, osamdesete godine donose promjene, pa kulturalni i materijalni feminizam ustupaju mjesto svojim suprotnostima, te umjesto paralelne feminističke povijesti umjetnosti ženske orijentacije, predlaže intervencije u jedinstvenu povijest umjetnosti.

Pojam feminističke umjetnosti razlikuje se od pojma ženske umjetnosti. Ženska umjetnost obuhvaća umjetnost čije su kreatorice žene. Feminističku umjetnost čini metoda umjetničkog aktivizma koji sam problem pretvara u temu i djelo. Feministička umjetnost, ali i feminizam kao poseban oblik političkog djelovanja uvijek pokušava pronaći svoje mjesto za uspostavu dijaloga unutar društvenih struktura. Upravo pozivanjem na dijalog i obraćanjem pažnje na određene probleme, nastojali su feminizam predstaviti kao oblik feminističke borbe.

5.2. Guerilla Girls

Svako vrijeme imalo je određeni broj žena i umjetnica koje su, radi borbe za ravnopravnost, poduzimale drastične mjere. Dokaz tome su i grupacije umjetnica u 20. stoljeću, a najpoznatije među njima su Guerilla Girls osnovane 1985. godine u New Yorku.

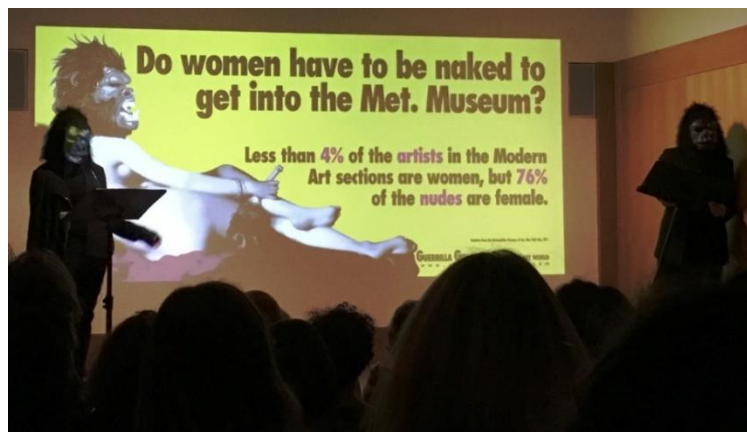

Slika 9: Guerilla Girls

Izvor: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/apr/29/the-guerrilla-girls-interview-art-world-sexism> 05.11.2019.

Grupa je nastala spontano, kao odjek protesta nakon neprimjerene izjave kustosa izložbe pod nazivom *An International Survey of Painting and Sculpture*, koja je trebala predstavljati sažetak najznačajnijih djela suvremene umjetnosti. Radi protesta ženska organizacija iz New Yorka pod nazivom *Women's Caucus for Art* organizirala je demonstracije ispred muzeja, ali su ubrzo shvatile da to nije imalo odjek u javnosti koji su htjele. Iz tog razloga su tijekom noći napravile postere koji imenuje galerije koje uopće ne izlažu umjetnice, a napravile su i plakat koji imenuje umjetnike koji dozvoljavaju da se njihova djela prikazuju u tim galerijama i sve polijepile posvuda po New Yorku. To je bila akcija koja je okupila i ujedinila Guerrilla Girls. Ovu grupu predstavlja određeni broj neimenovanih žena umjetnica, književnica i filmskih autorica koje se bore protiv diskriminacije. Njihov način djelovanja bio je da svojim akcijama privuku javnost da obrati pažnju na neka od neriješenih pitanja o pravima žena u umjetnosti danas. Nastupaju pod imenima pokojnih umjetnica, a u javnosti se pokazuju isključivo pod maskama gorila. Ideja za maske nastala je radi greške u slovkanju jedne članice prilikom pisanja imena skupine (engleske riječi gerila i gorila). One za sebe kažu da su maskirane feminističke osvetnice, te da su savjest svijeta umjetnosti: „*Mi koristimo činjenice, humor i pretjerane vizualne elemente kako bismo izložile seksizam, rasizam i korupciju u politici, umjetnosti, filmu i popularnoj kulturi. Mi podrivamo ideju matičnih narativa u vizualnoj kulturi otkrivajući pod-priču, subtekst, zaboravljeno, previđeno, podcijenjeno i otvoreno nepravedno*“ (<http://www.guerrillagirls.com/press/ourstory.shtml> , preuzeto 25.03.2019.). Od osnutka pa do 2000. godine skoro stotinu žena prošlo je kroz Guerrilla Girls radeći na mnogobrojnim projektima, ali se zbog anonimnosti ne zna točan niti stalan broj članica. Nakon 2000. godine Guerrilla Girls se razdvajaju u tri odvojene grupe, od kojih svaka

nastavlja zagovarati feminističke ideje. Prva skupina to radi putem provokativnih tekstova, uz vizualne elemente i humor te osniva i održava web-stranicu www.guerrillagirls.com, putem koje dogovara suradnju u vidu projekata, akcija i predavanja širom svijeta. Druga skupina širi svoje ideje putem putujućih kazališnih skupina koje izvode ulične predstave i performanse tematizirajući žensku povijest i teškoće s kojima se susreću umjetnice i obojeni umjetnici i umjetnice u performativnim umjetnostima. Treća skupina predstavlja grupu mladih umjetnica koje se za borbu, protiv seksizma, rasizma i socijalnih i drugih nepravdi, koriste web-stranicama, kao i potencijalima elektronskih medija i cyber prostora, kao generatora novih naprednih ideja.

Slika 10: Guerilla Girls, predavanje u Whitechapel galeriji

Izvor: <https://advisor.museumsandheritage.com/blogs/guerrilla-girls-reveal-enduring-inequalities-in-museums-and-galleries-at-whitechapel-gallery/> 05.11.2019.

Ova skupina izabrala je anonimnost i skrivanje pod maskama gorila, za ostvarenje svojih ciljeva koristi humor i ironiju, ali opravdavaju svoje ime upravo gerilskom borbom za što veću pojavnost žena umjetnica i njihovih radova, kao i radova drugih obespravljenih i etiketiranih, sve u svijetu umjetnosti.

Slika 11: Guerilla Girls, kolaž s fotografijama akcija i radova

Izvor: https://library.oakland.edu/events/womens_studies/querrillagirls.htm 05.11.2019.

6. BIOGRAFIJE LIKOVNIH UMJETNICA S PODRUČJA KARLOVCA

Iako je društvo današnjice postiglo ipak nivo da i žena može izabrati da bude likovna umjetnica, ipak još ima puno materijala na kojem treba raditi. Dakako, tu je i sama transparentnost ženske umjetnice, dakle, da se o njoj piše, da se komentira njen napredak, njena posebnost i slično. Kroz biografije svake umjetnice stvarat će se slika vremena u kojem su živjele i djelovale, a kroz njihove radove otkrivat će se njihove osobne preokupacije kao i odraz svijeta koji ih okružuje.

Iz tog razloga važno je u svakoj prilici govoriti o ženama umjetnicama našeg vremena ili iz povijesti, pa navodim biografije nekoliko umjetnica moga kraja.

6.1. Slava Raškaj

Miroslava Raškaj poznatija kao Slava Raškaj rođena je 2.1.1877. u Ozlju kraj Karlovca. Njen otac bio je Alojzije Raškaj koji je radio kao bilježnik, a majka Olga rođena Pfeifinger.

Od rođenja gluhonijema, osnovnu i srednju školu završila je u Zavodu za gluhonijemu djecu u Beču od 1883. do 1892. godine. Već pri ishođenju mjesta u bečkom Zavodu za gluhonijeme, Vjekoslav Raškaj susretao se s problemima koji su dolazili od negativnog odnosa tadašnje javnosti prema gluhonijemim osobama. U to vrijeme su gluhonijeme osobe smatrali duševno zaostalim, a u takvom okruženju gluhonijemi su bili obilježeni za cijeli život. Tako prilikom upućivanja molbe Vjekoslava Raškaja za smještaj Slave Raškaj u Bečkom zavodu za gluhonijeme, činovnik unutarnjeg odjela zemaljske vlade u Zagrebu je u urudžbeni zapisnik unio i da se molba upućuje "*Ravnateljstvu umnobolnice u Beču*". U Beču se posvetila radu o čemu svjedoče i njena djela iz 1892. godine *Oklop i oružje* i *Oklop i oružje II*, što je ujedno i dokaz da se u bečkom Taubstumen institutu prilikom odgoja i obrazovanja štićenica dosta pažnje posvećivalo likovnom izričaju. Tako je jedna od polaznica bečkog zavoda za gluhonijeme bila i slikarica Jelka Struppi Wolkensperg.

Godine 1895. Slava Raškaj polazi Kraljevsku žensku stručnu školu u Zagrebu, tečaj za umjetno obrtno risanje, te kroz dvije školske godine 1895. /6. i 1896. /7. završava tečaj s odličnom ocjenom. U prvoj godini, 1895. /6. , zbog bolesti Štefane Hribar, Slavu podučava Ivan Bauer sin slikara Josipa Bauera. U drugoj godini, 1896. /7. , podučavala

ju je slikanju Štefana Hribar rođena Klaić i sama slikarica. Paralelno s tom podukom Slavu je podučavao i Bela Čikoš Sesija, i to sve do 1902. godine, potpuno besplatno.

U vrijeme zagrebačkog školovanja Slava je zbrinuta, u Zavodu za gluhoonijeme, u Ilici 83, a po naređenju predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske vlade presvijetlog Isidora Kršnjavog, sve do 1898. godine. Za to vrijeme slikarski materijal joj se nabavlja iz proračuna Zemaljske vlade.

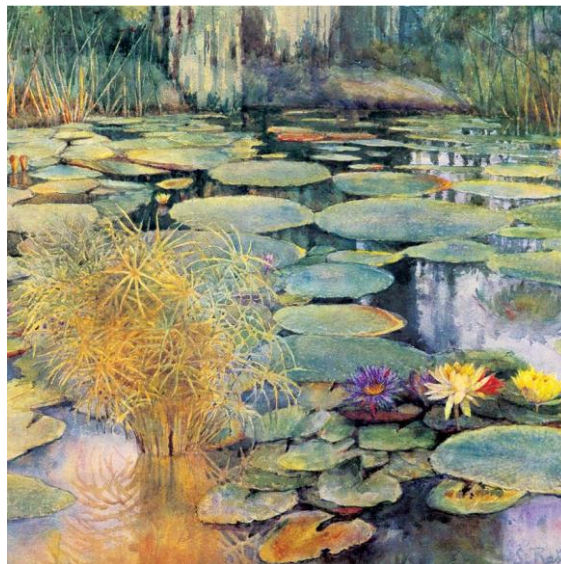
U ljeto 1898. boravi u Zlataru kod rodbine. 15. prosinca 1898. godine prisustvuje otvaranju Umjetničkog paviljona. 1898. na 1899. godinu nalazi se u Ozlju, a razdoblje od siječnja do ožujka 1899. godine provodi slikajući akvarele po najvećoj zimi, gdje nastaju njezini najljepši akvareli sa zimskim prizorima. U Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci čuva se Slavina bilježnica sa skicama iz razdoblja siječanj-ožujak 1899. godine, a akvarel *Stablo u snijegu* čuva se u Modernoj galeriji u Zagrebu. Ljeti 1899. je ponovno u Zlataru kod rodbine, boravi u Trakošćanu, zatim je u Loboru kod rodbine. U Zlataru nastaje prekrasan akvarel *Vodopad u Zlataru* s datumom 31. V. 1899., a nalazi se u Zbirci Truhar u Srijemskoj Mitrovici. U Loboru akvarel *Lobor* s datumom 17. VII. 1899. koji se čuva u Muzeju moderne i suvremene umjetnosti u Rijeci. Portret Ide Batušić rođene Metzger radi u Zlataru 17. VI. 1899., a nalazi se u vlasništvu obitelji Batušić. Na Portretu Ide Batušić vidi se sva genijalnost Slavina slikarskog rada, sam portret je rađen bez ikakve pripreme, pa nema nikakvog skiciranja olovkom.

U jesen, listopad 1899. godine radi portret olovkom tadašnjeg odjelnog predstojnika za Bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske Vlade, Armina Pavića (koji je pogrešno proglašen portretom Bele Čikoša Sesije).

U jesen 1899. godine ponovno je u stanu u Zavodu za gluhoonijeme, ali se razbolijeva i javlja se početni stadij tuberkuloze pluća. Nekako se zalječuje, ali se ne uspijeva izliječiti. Početkom 1900. godine na liječenju je u Opatiji, gdje nastaje samo jedan prikaz obale u akvarelu. Ljeto 1900. godine boravi u Ozlju gdje nastaje niz crteža i portreta ljudi iz njene okoline. U Hrvatskom državnom arhivu sačuvana je Slavina molba od 12. 10. 1900. godine za ponovni smještaj u Zavodu za gluhoonijeme za vrijeme dok ju poučava Čikoš. Ta molba je na hrvatskom jeziku čime se opovrgava dosadašnje ustaljeno mišljenje da je Slava Raškaj znala samo njemački jezik. U toj molbi navodi i da je školske 1899./1900. godine bila bolesna. Smještaj joj je, po toj

molbi, odobren. Ljeto 1901. godine provodi u Ozlju, a u jesen je u Orahovici kod sestre Paule, zatim se vraća u Zagreb gdje provodi vrijeme do proljeća 1902. godine. 18. lipnja 1902. Vjekoslav Raškaj dovodi Slavu u Kraljevski zemaljski zavod za umobolne u Stenjevcu s liječničkom svjedodžbom koju je potpisao kotarski liječnik Ferdo Sluga. Umrla je 29. ožujka 1906. godine, primivši sakramente umirućih, u bolnici u Vrapču od tuberkuloze i pokopana na groblju župne crkve u Stenjevcu. Posmrtni ostaci nesretne gluhoonijeme slikarice preneseni su na groblje kraj crkve Sv. Vida u Ozlju devedesetih godina dvadesetog stoljeća.

Njeni akvareli predstavljaju najviši domet hrvatskog akvarelnog slikarstva krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Od svih naših slikara koji su se prije nje bavili akvarelom, imala je najviše osjećaja za omjer pigmenta i vode u akvarelnom postupku. Stoga njezin akvarel, fluidan i lak, predstavlja upravo primjer idealnog akvarela, a jednako su lepršavo uvjerljivi i njezini pasteli. U umjetničkom stvaralaštvu Slave Raškaj mogu se uočiti dvije faze. U prvoj – crtež i boja izraz su čiste opservacije – kristalno jasan doživljaj ljepote prirode. U drugoj slikarskoj fazi, Slavini radovi su najprije izraz impresije, i u tom raspoloženju nastaju njezina najbolja djela – akvareli *"Kruške"*, *"Suncokreti"*, *"Potočnice"*, s transparentnom pozadinom. Opet se vraća motivima u prirodi. Tada nastaje jedan cijeli ciklus pod nazivom *"Lopoči"* najpoznatiji Slavini radovi pod dojmom slikovitog jezera u zagrebačkom botaničkom vrtu.

Slika 12: Slava Raškaj, *Lopoči*, akvarel, 1890. godine
Izvor: http://botanickivrt.biol.pmf.hr/zbirke/jednoljetnice/jednoljetne_18/ 05.11.2019.

Godine 1898. Slava je naslikala i svoj poznati "Autoportret". Godine 1898. sudjelovala je na izložbi Društva hrvatskih umjetnika u Zagrebu, a pod kraj 1899. i početkom 1900. godine izloženi su joj radovi u Petrogradu, te 1902. godine u Zagrebu na izložbi Društva umjetnosti. Također njezini radovi su bili izloženi i na Svjetskoj izložbi u Parizu u svibnju 1900. godine. Slava kao gluhonijema, po ondašnjim zakonima, nije mogla putovati sama izvan Austro-Ugarske, pa tako nije mogla prisustvovati ni izložbama u Parizu i Petrogradu.

Slika 13: Slava Raškaj, autoportret, akvarel, 1898. godine
Izvor: https://hr.wikipedia.org/wiki/Slava_Ra%C5%A1kaj 05.11.2019.

O Slavi i njenom akvarelu prvi je počeo svjedočiti Ljubo Babić. Pisma Slavina brata Jurja Raškaja Ljubi Babiću iskoristio je Matko Peić za svoju knjigu o Slavi Raškaj. No ta pisma nemaju točne godine, koje su slučajno, ili namjerno, pogrešne. U današnje vrijeme se sve više pojavljuju krivotvorine i radovi drugih autora koji se pripisuju Slavi Raškaj. Cijene Slavinih radova su danas ogromne, te je to i poticaj krivotvoriteljima na nesređenom hrvatskom tržištu umjetnina.

6.2. Vanja Krmpotić

Vanja Krmpotić rođena je 1941. godine u Splitu, a diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu likovne umjetnosti u klasi profesora Mladena Veže i Josipa Poljana. Od 1966. godine radi u karlovačkim školama kao likovna pedagoginja završivši radni vijek pedagoga likovne kulture u OŠ Grabrik gdje je mnogim generacijama karlovačkih učenika prenijela prve tajne likovne umjetnosti. Djetinjstvo

je provela u Jastrebarskom, a njen prvi učitelj crtanja bio je Jaskanac Ivica Škrabe koji je prepoznao njezin talent i na neki način joj odredio životni put likovnog pedagoga. Suptilnošću tehnike akvarela nastao je najveći dio njezinog impozantnog opusa s motivima karlovačkih rijeka, Korane, Kupe, Mrežnice i Dobre. Osim akvarela radila je i ulja na platnu. Bila je suorganizatorica HNOS-a i predavačica oglednih tema likovne kulture.

Slika 14: Vanja Krmpotić, ZILIK 1994.

Izvor: <http://www.journal.hr/lifestyle/kultura/umjetnost-i-dizajn/zilik-lonac-vanje-krmpotic/attachment/vanja-krmpotic-zilik-1994/> 05.11.2019.

Dosad je samostalno izlagala 30-ak puta, a skupno na više od 130 izložbi u zemlji i svijetu. Radovi joj se nalaze u privatnim i javnim zbirkama širom svijeta. Odlikovana je Redom Danice Hrvatske s likom Antuna Radića (1997. godine) za osobite zasluge u prosvjeti. Dobitnica je nekoliko priznanja, diploma, mnogobrojnih zahvalnica i nagrada, a često je sudjelovala i na izložbama u dobrotvorne svrhe. Umrula je 2016. g. u Karlovcu.

Povjesničarka umjetnosti Sonja Švec Španjol, otvarajući izložbu ZILIK¹¹ 2018. , kao urednica i predsjednica Umjetničkog savjeta ZILIK-a, rekla je za Vanju Krmpotić da je slikala pretežno urbane vedute i vode motiva karlovačkih rijeka, ribnjaka, slapova Krke, obale hrvatskog Jadrana i to pretežno tehnikom akvarel, te da je sada po prvi put ZILIK

---

¹¹ZILIK je zimska likovna kolonija koja se održava od 1974. godine u Domu za djecu 'Vladimir Nazor' u Karlovcu, u kojoj sudjeluju likovni umjetnici i djeca

otvoren izložbom slika jedne žene, što je svojevrsna nepravda prema mnogobrojnim hrvatskim autoricama, pa i onima koje su radile s djecom ZILIK-a, kao Vanja Krmpotić. Izložba je otvorena pod nazivom "Čulnost prirode" u Gradskom kazalištu Zorin dom u Karlovcu, i predstavlja 28 dijela iz bogatog opusa umjetnice nastalih u periodu od 1989. do 2015. godine.

Slika 15: Vanja Krmpotić – Srce Karlovca – akvarel, 2012., 15X15CM

Izvor: <http://www.journal.hr/lifestyle/kultura/umjetnost-i-dizajn/zilik-lonac-vanje-krmpotic/attachment/vanja-krmpotic-srce-karlovc-a-akvarel-2012-15x15cm/> 05.11.2019.

Svojim direktnim osjećajem ljepote svijeta oko sebe umjetnica je uspjela stvoriti vlastite inačice grada u kojem je živjela, prirodnog bogatstva koje je okružuje te svih punktova jedinstvenosti naše zemlje koje bi vjerojatno običnom promatraču promakle. Ipak, Vanjino senzibilno umjetničko oko ipak ih je zamijetilo i zabilježio te tako stvorilo bogat opus prirodne ljepote kroz koprenu prepoznatljivost. Zato ona kroz svoja djela, ali i kroz svoje umjetničke i pedagoške utjecaje u mnogima živi i dalje.

6.3. Anđela Žapčić

Anđela Žapčić rođena je u Karlovcu 1994. godine, i od najranijeg djetinjstva voljela je likovnu umjetnost.

Slika 16: Anđela Žapčić

Izvor: <http://kaportal.rtl.hr/nedjeljom-u-podne-andela-zapcic-prosirila-je-gerilske-ulicne-izlozbe-hrvatskom-sprema-izlozbu-gif-ova-a-place-samo-uz-vijesti-iz-kulture/> 05.11.2019.

Anđela Žapčić već se pet godina aktivno bavi ilustracijom i slikarstvom. Njen opus je eksperimentalnog karaktera, a stilski je najbliži žanru suvremene neo-grunge umjetnosti. Veliki je zaljubljenik u tehniku akvarela, ali s obzirom na to da se ne voli držati pravila, tu tehniku „podiže“ nečim neuobičajenim. Pretežno radi u tehnici akvarela kombiniranoj s rapidogramima, tuševima u boji, kuhinjskom soli i crnim čajem ili kavom, te linijske crteže tintom. Voli monotoniju na crtežima u olovci razbiti vibrantnim akvarelom.

Izložba “Krikovi” njena je druga samostalna izložba i prikazuje radove nastale u nekoliko proteklih godina. Zanimljivo je da je većina njenih ilustracija popraćena i pisanim konceptima za svaki od likova. Naziv “Krikovi” proizlazi iz metaforičkog vizualnog krika koji predstavlja nusproizvod, odnosno autoričinu reakciju na segmente događaja iz vlastitog života.

Pod umjetničkim imenom Tally Rayne Adams, idejna je začetnica Karlovačke umjetničke platforme F12, koja je prepoznata po organiziranju uličnih izložbi, a

pokrenula je prvo obilježavanje Svjetskog dana community arta u Hrvatskoj. Putem te platforme, zajedno sa suradnicom Alenkom Mance, poziva sve umjetnike, autore, zavisne, nezavisne, kreativce koji rade i djeluju na području Hrvatske, da se uključe u obilježavanje Svjetskog dana community arta u Hrvatskoj. Ideja je da svatko tko želi sudjelovati u akciji uzme neki svoj autorski rad ili djelo – likovne radove, fotografije, digitalne kolaže, skulpture, ručne radove, literarne radove, poeziju – i postavi negdje na lokaciji po izboru u svome gradu ili mjestu gdje se trenutno nalazi. Ovim događanjem željela je između ostaloga i istaknuti broj aktivnih umjetnika, odnosno kreativaca. Kako se radi o akciji koja se provodi kroz „pogon na dobru volju“, bila je i znatiželjna vidjeti koliko će se umjetnika, iz kojih svih umjetničkih sfera i medija uključiti u akciju. Željela je, također, staviti naglasak na moć participacije u stvaranju socijalnih umjetnosti i možda potencijalno ohrabriti nekoga da na ovaj način pokuša i samostalno djelovati u svojoj zajednici.

Slika 17: Članovi Karlovačke platforme F12 jednom mjesečno, u napuštenim gradskim prostorima izlažu radove koje građani i slučajni prolaznici slobodno mogu "udomiti"
Izvor: <https://www.kulturpunkt.hr/content/suptilno-dajemo-do-znanja-da-institucije-ne-rade-svoj-posao>
05.11.2019.

7. PRIMJER ANKETE I INTERVJU O ZASTUPLJENOSTI ŽENA U LITERaturi O LIKOVNOJ UMJETNOSTI

7.1. Primjer ankete

Kako bi problematiku nedostatka žena umjetnica u likovnoj literaturi promotri kroz prizmu sadašnjeg vremena, na ovu temu sastavljen je anketni listić i prosljeđen grupama ljudi koji su u svakodnevnom životu u dodiru s likovnom umjetnošću pa tako i likovnom literaturom.

Anketa o zastupljenosti likovnih umjetnica u likovnoj literaturi

Ova anketa provodi se u svrhu pisanja završnog rada i istraživanja zastupljenosti likovnih umjetnica u likovnoj literaturi. Anketa je anonimna. Unaprijed se zahvaljujem na sudjelovanju u anketi.

*Obavezno

DOBNA SKUPINA *

18-30
 30-54
 54+

Smatrate li da ste ljubitelj likovne umjetnosti? *

DA
 NE
 UMJERENO

Poznajete li povijest likovne umjetnosti? *

DA
 NE
 UMJERENO

Smatrate li da literatura utječe na saznanja o povijesti likovne umjetnosti, kao i o umjetnicima? *

DA
 NE

Znate li neku likovnu umjetnicu iz antičke Grčke? Ako da, koju? *

Vaš odgovor _____

Možete li navesti likovnu umjetnicu koja je pripadala dobu renesanse ili baroka? *

Vaš odgovor _____

Smatrate li da se nedovoljno zna o ženama u likovnoj umjetnosti prije 19.st. ? *

DA
 NE

Slika 18: primjer ankete - prvi dio

<p>Smatrate li da se nedovoljno zna o ženama u likovnoj umjetnosti od 19 st. do danas? *</p> <p>☐ DA</p> <p>☐ NE</p>	<p>Znate li što je to GuerillaGirls? *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>
<p>Navedite domaću likovnu umjetnicu i stoljeće u kojem je živjela: *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>	<p>Znate li da u Hrvatskoj postoji Klub likovnih umjetnica i čime se bavi? *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>
<p>Poznajete li neku od trenutno aktualnih likovnih umjetnica? Ako da, koju? *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>	<p>Smatrate li da su likovne umjetnice manje zastupljene u literaturi o likovnoj umjetnosti? Zbog čega? *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>
<p>Navedite literaturu iz koje možemo nešto više saznati o likovnim umjetnicama *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>	<p>Smatrate li da su muškarci bolji umjetnici od žena? Zašto? *</p> <p>Vaš odgovor _____</p>
<p>Podnesi</p>	

Slika 19: primjer ankete - drugi dio

Prvi „poraz“ ovog anketnog listića bio je u slabom odazivu ispitanika koji su ga željeli ispuniti. Unatoč veličini grupe kojoj je upućena zamolba da razmisli o ovoj temi i popuni listić, vraćeno je deset popunjenih anketa. Ispitanici koji su odgovorili popunjavanjem anketnog listića su osobe iz sfere likovne umjetnosti dobne skupine više od 18 godina, mješovitog spola.

Od ispitanika 70% su žene a 30% muškarci. 50% ispitanika su osobe dobne skupine od 30 do 54 godine, 40% ispitanici dobne skupine od 18 do 30 godina, a 10% osobe skupine 54+. Svi ispitanici su ljubitelji likovne umjetnosti i to 80% njih s odgovorom da

a 20% njih s odgovorom umjereno, te njih 70% poznaje dobro povijest likovne umjetnosti a 30% umjereno.

Statistički gledano, temeljem ove ankete, možemo zaključiti sljedeće:

Svih 100% ispitanika smatra da literatura utječe na poznavanje povijesti likovne umjetnosti. 90% ispitanika ne zna ili nije sigurno da su postojale umjetnice u antičkoj Grčkoj, dok 30% ispitanika ne može navesti niti jednu likovnu umjetnicu renesanse i baroka. Dok svi ispitanici dijele mišljenje da se ne zna dovoljno o likovnim umjetnicama do 19. st. , dotle 90% ispitanika smatra da se niti od 19. st. ne zna dovoljno o njima. Svatko od ispitanika naveo je barem jednu likovnu umjetnicu i vrijeme u kojem je djelovala, a većina je znala (90%) navesti jednu aktualnu likovnu umjetnicu. 30% ispitanika nije moglo navesti literaturu u kojoj se govori o likovnim umjetnicama, a isti broj ispitanika (30%) nije znao za pokret Guerrilla Girls. Poraznih 90% ispitanika ne zna za Klub likovnih umjetnica u Hrvatskoj. Svi ispitanici se slažu s mišljenjem da su žene slabo ili nikako zastupljene u literaturi o likovnoj umjetnosti, te isto tako svi smatraju da nisu time muškarci bolji umjetnici od žena.

7.2. Intervju

Iz razloga prezentacije ove problematike, a kroz upoznavanje likovnih umjetnika koji su bili voljni sudjelovati u intervjuu i razgovarati na temu koja nam je u fokusu, prenosimo intervju u cijelosti.

7.2.1. Intervju s Anđelom Žapčić

S obzirom na to da je ranije navedena biografija ove mlade karlovačke umjetnice nećemo je ponovo predstavljati već prenosimo intervju u nastavku:

1. Evo za početak, za one koji te ne poznaju, reci nam par riječi o sebi.

Zovem se Anđela Žapčić, ali djelujem i pod imenom Tally Rayne Adams kao nezavisni umjetnik i koordinator platforme F12 za razvoj community arta. Imam 25 godina i živim u Karlovcu gdje sam i odrasla, a zaposlena sam u prostoru Mala Scena HD kao koordinator prostora i voditelj projekata, to je ujedno i mjesto gdje aktivno sudjelujem u produkcijama vlastitih i gostujućih umjetničkih sadržaja.

2. Što ili tko je to što te nadahnulo i potaknulo da se baviš likovnom umjetnošću?

Ne mogu reći da znam što me potaknulo jer sam crtati i slikati počela kao dijete, pa mogu reći da su me kreativne prakse pratile u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju a kasnije sam kroz suradnje sa različitim organizacijama razvila afinitete prema konkretnijoj produkciji umjetničkih i kulturnih projekata. Ono što mogu reći je da je sama likovna umjetnost kao format pala u drugi plan u trenutku kada sam iz interesa prema umjetnosti zajednice usmjerila svoje djelovanje u aktivističku i konceptualnu umjetnost, odnosno onu koja kreativan moment stvaralaštva koristi ujedno kao društveni alat. Svidjela mi se ideja da umjetnost nije samo lijepa već djeluje kao bitan socijalno-politički i zagovarački moment.

3. Trenutno se intenzivno baviš Community art-om, na koji način si se počela time baviti i zašto?

Community art me privukao najprije kroz uličnu umjetnost, radeći na muralima i kolaborativnim projektima koji su u suštini tretirani kao javno dobro. Primijetila sam, zajedno sa svojim kolegama i suradnicima, odsustvo drugačijih formata praksi koje približavaju umjetnost korisniku odnosno promatraču . Mogu reći da je moj prvi službeni moment istraživanja međuprostora između autora i publike bio postavljanje javne instalacije „Između nas“(2015), da bi kasnije baš to isto odvelo participativnoj izložbi i projektu „TTYL“ (2016), a kasnije i rezultiralo osnivanjem platforme F12, pa projektom „Consume“ iz 2018. Ono što je karakteristično za gore navedene umjetničke proizvode je da svi zahtijevaju moment participacije i aktivnog uključivanja publike u produkciju djela, a smatram da je taj element vitalan za razvoj općeg interesa za kulturno-umjetničke sadržaje osobito u manje urbanim sredinama ili gradovima kojima nedostaje adekvatna akademska struktura u svojstvu umjetničkih škola i infrastrukture potrebne za održavanje rezidencijalnih programa. Mogu reći da moji umjetnički proizvodi načelno, projektno govoreći- rade na razvoju publike.

4. Možeš li mi nešto više reći o instalaciji „1094“, koja zapravo ima vrlo snažnu poruku?

Privremena prostorna instalacija/intervencija „1094“ prva je „riječna instalacija“ koju sam osmislila s namjerom da bude realizirana specifično u Karlovcu. Koncept

instalacije veže se na, u posljednjih nekoliko godina, vrlo aktualnu ali i potisnutu problematiku učestalog odlazaka mladih iz Karlovca. Zbog nedostatka radnih mjesta, niskih radničkih prava, stranačkog zapošljavanja, nepotizma i sveprisutne korupcije te općeg nezadovoljstva trenutnim statusom sve se veći broj mladih odlučuje na iseljavanje iz grada bez namjere da se vrate.

Prema podacima državnog zavoda za statistiku, do siječnja 2018. godine 1094 osobe napustile su Karlovačku županiju. U izvedbi; u sklopu Four River Film Festivala, uz pomoć publike i volontera u rijeku Koranu performativno je pušteno 1094 papirnata broda izrađenih od biorazgradivog papira i obojenih eko pigmentom. Postupak i izvedba čini strukturu anti-spomenika odnosno momenta koji migraciju ne komemorira već ju aktualizira kao društvenu pojavu, na ovaj način se oslobađa prostor za prihvaćanje okolnosti za građane koji ostaju u svojim domicilnim sredinama.

5. Začetnica si Karlovačke umjetničke platforme F12, koja je prepoznata po organiziranju uličnih izložbi, a pokrenula je prvo obilježavanje Svjetskog dana community arta u Hrvatskoj, kako si se odlučila na taj pothvat i da li je bilo teško pokrenuti i održati takvo nešto u malom gradu kao što je Karlovac?

Kad smo prvi put razmišljali o pokretanju neke simbolične akcije kojom bi široj javnosti približili ideju o community art imali smo u vidu korištenje društvenih mreža i suvremenih medija, razmišljali smo o tome kako na nacionalnoj razini uključiti umjetnike ali i organizacije u akciju koja se ne mora nužno materijalizirati na samo jednoj lokaciji. Tako smo odlučili napraviti najjednostavniji mogući oblik participacije. Pokrenuli smo događaj na društvenim mrežama, odradili PR i pobrinuli se o vidljivosti koja bi osigurala participaciju. Bilo je bitno event organizacijski realizirati u duhu same platforme, odnosno učiniti ga nepretencioznim i jednostavnim, te samoodrživim. Sam zahvat je zahtijevao puno komunikacije i motivacije ali smo s obje akcije dosada bili izuzetno zadovoljni, veselimo se sljedećoj i zbilja se nadamo da će „Art na cestu“ zaživjeti kao tradicija.

6. Smatraš li da je teško biti žena umjetnik u današnjem svijetu? Zašto?

Moram priznati da ovo nije nešto o čemu razmišljam dok ne dođe do birokratskih zahvata koji otežavaju produkciju ili djeluju odbojno za pojedince koji su u suštini

kreativci ali ne i vlastiti menadžeri. Smatram da za bavljenje umjetnošću u Hrvatskoj samostalno a osobito nezavisno; moraš imati i jedno i drugo ali i organizacijske sposobnosti i po mogućnosti: dodatne ljudske kapacitete. Možda ovo nije jedini način, i ne mogu govoriti o situaciji unutar akademskih struktura ali ovo je jedino što je metodički funkcioniralo za mene kao pojedinca i za F12 kao oblik umjetničke organizacije.

7. Kako si se ti uspjela izboriti sa činjenicom da je danas teško biti žena i stvarati?

Vjerujem da se autonomija u umjetničkom smislu bez obzira na spol razvija kroz širenje kompetencija. Naučila sam pisati vlastite projekte i u onoj mjeri u kojoj je to potrebno; upravljati financijskim sredstvima u realizaciji. Meni najteži dio je onaj komunikacijski, a na predrasude vezane za izvedbe instalacija koje zahtijevaju teži fizički rad sam se već navikla, većina ljudi pretpostavlja da kao žena ne znam koristiti alat ili se baviti zahtjevnijim oblicima izgradnje nekih pojedinačnih elemenata, no kada se radi o mojim projektima radim sve; od grafičkog dizajna, postavljanja rasvjete i tehnike, fizičke izgradnje instalacija ili propova potrebnih za izvedbu do pisanja izvještaja !

8. Što je po tvom mišljenju potrebno jednoj ženi kako bi se sa tim izborila i uspjela?

Rekla bih da je bitno prihvaćanje i tolerancija, osobno ne doživljam djelovanje kao borbu, meni je to eto nešto što radim zbog sebe i zbog drugih neovisno o vlastitoj poziciji u društvu. A uspjeh kao ideja oscilira i varira u odnosu na vlastite vrijednosne sisteme, možda je prvi korak do aktualizacije mapiranje vlastitih potreba i vrijednosti. Na taj način je možda lakše prosuditi o tome što činiti i kroz koje medije.

9. I za kraj, što bi poručila mladim umjetnicama koje je možda još uvijek strah zakoračiti u svijet umjetnosti i pokazati svoje talente?

Mislím da imamo čítav život za otkrivanje sebe i sebi smo zapravo sustavno najviše okrenuti, možda bih predložila samo da se više okrenemo prema svijetu oko sebe i svojim užim zajednicama, činiti promjenu tamo gdje možemo bez obzira na to bila to makro ili mikro promjena.

7.2.2. Intervju s Rankom Ajdinovićem

Slika 20: Ranko Ajdinović

Izvor: <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/ne-mozete-uvijek-samo-gledati> 05.11.2019.

Sljedeći umjetnik koji je intervjuiran je hrvatski apstraktni slikar i moderni umjetnik, Ranko Ajdinović, rođen u Karlovcu 1983. Više o njemu prenosimo kroz citirani intervju:

1. Za početak, recite nam par riječi o sebi.

Moje ime je Ranko Ajdinović rođen sam u Karlovcu na ponedjeljak 1983. godine. Slikanje mi predstavlja istinsko zadovoljstvo i radost. Moj prvi susret izlaganja likovnog rada pred publikom kao i ljubav prema samom kreativnom stvaralaštvu, javlja se već u djetinjstvu. Ozbiljnije sam se počeo baviti slikarstvom tamo negdje u 27. godini. Unazad nekoliko godina slikarstvom se bavim profesionalno. Nedavno sam diplomirao slikarstvo u Ljubljani na Arthouse - College of Visual Arts. Velik broj mojih likovnih radova nalazi se u privatnim i javnim kolekcijama širom svijeta.

2. Što ili tko je to što Vas je nadahnulo i potaknulo da se bavite likovnom umjetnošću?

Hm... mislim da bi tu mogao nabrojati nekoliko poticaja, no glavni je bio potraga za smislom, pa mogu to reći i smislom života. Nakon završene srednje škole počeo sam odmah raditi jer sam htio svoju financijsku samostalnost. U tom periodu što se tiče financijskog aspekta bilo je stvarno obilja, no jedan dio mene nije bio zadovoljan, nešto u meni je govorilo da to nije to. Imao sam osjećaj da trebam nešto što će mi životu dati

širinu i dubinu. Tako sam se nekoliko godina tražio u različitim sferama života sve dok se nisam jedne noći dohvatio kista. Tu noć sam se u potpunosti prepustio, kao nikada do tada i naslikao sam sliku koja me je dovela u jedno posebno stanje oduševljenja i radosti. Takav osjećaj nisam nikad prije doživio, bilo je to kao da mi duša govori i više... Pa to je to, to si ti!!!

Nakon te noći u kojoj sam spoznao što mi donosi sloboda prepuštanja shvatio sam da sam našao ono što sam tražio i tako sam postao slikar.

3. Možete li nam reći nešto o tehnikama kojima se služite, i zašto baš te tehnike?

Što se tehnika tiče prilikom izrađivanja umjetničkih djela tu se nastojim ne ograničavati. Doduše najviše se koristim akrilom, jer zbog svojih svojstava brzog sušenja omogućuje mi da slobodnije radim i daje mi mogućnost da ne prekidam trenutak nadahnuća čekajući satima ili danima da se osuši sloj po sloj kao što je slučaj u ulju. Akril na platnu mi je osnova, no gotovo svaka moja slika je kombinirana tehnikom pri čemu kombiniram uljni pastel, ugljen, uljne flomastere, kolaž, industrijske i ostale materijale koji mi dopadnu pod ruku. Najčešće radim umjetničke slike, no ponekad radim i skulpture i umjetničke instalacije u različitim medijima.

4. Možete li nam nabrojati izložbe koje ste do sada održali?

Ovo je popis izložbi na kojima sam izlagao svoja umjetnička djela:

ART Zagreb 2019 – skupna izložba u Tehničkom muzeju Nikole Tesle, Zagreb

Samostalna izložba – Zadar, Hotel Falkensteiner, 2018

Oslobođenje, 2018, Sarajevo

Galerija Siva, 2017, Iza Granica

Words dance publishing 2017, Pennsylvania, USA

Magazin Living, 2016

Street art Karneval (grupna izložba), 2015, Pula, Duga Resa, Zagreb

Grupna Izložba u MEDIKA, Zagreb, 2015

Instalacija na otvorenom javnom prostoru "Iza Granica", 2015, Karlovac

Samostalna izložba 2015 Poslovni centar Zavrtnica, Zagreb

Kunstbunker art festival, Duga Resa, 2013

Instalacija "Sve je unutra", Nepokoreni grad art festival, Karlovac, 2013

Izložba "Ciklus svjetlosti", 2013, Knjižnica Voltino, Zagreb

Izložba "Ciklus svjetlosti", prosinac 2012., Gradska knjižnica Ivan Goran Kovačić, Karlovac

Izložba, kolovoz 2012., Knjižara RiBook, Rijeka

Instalacija "Čovjek svjetionik", srpanj 2012., Šetalište dr. Franje Tuđmana, Karlovac

Izložba "Promjene", travanj 2012., Galerija Studentskog centra, Karlovac

5. Od ovih izložbi koje ste nabrojali, možete li izdvojiti jednu koja je Vama posebno draga i navesti zašto?

Od svih dosadašnjih izložbi od najvećeg značaja bila mi je Instalacija „ Iza Granica“, 2015. godine koja je bila postavljena na otvorenom javnom prostoru.

Dio instalacije je kocka kao svojevrsan mikro prostor koju smo postavili na deset dana nasred glavne šetnice Perivoj u Karlovcu. Zbog velike cirkulacije ljudi ta je dionica bila idealno mjesto za propitivanje interakcije ljudi sa umjetničkim djelom.

Za mene osobno ovo je bio veliki uspjeh, pogotovo ako gledam kroz prizmu da većina ljudi baš i nema neku pretjeranu naviku obilaziti izložbe, nekako im se ne da valjda, no ovo je bilo nešto sasvim drugo, imali smo umjetničko djelo koje je vidjelo na tisuće ljudi u jednom, ajmo reći, malom Karlovcu. Taj isti broj je sudjelovao u interakciji sa radom što svjesno, što nesvjesno. Mnogi su zastajali i pitali se što je ovo? Koja je svrha ovoga? Mogu li, trebam li ući unutra? Što je unutra? Većinom su to bili slučajni prolaznici.

Instalacija je koncipirana na način da potakne promatrača na nekoliko različitih interakcija. Prva je ona osnovna vizualna i istraživačka, koja ga potiče na razmišljanje

i istraživanje što bi to moglo biti te koja je poruka. Iz nutrine kocke, odnosno iz samoga kruga proizlaze crveno-bijele trake koje se inače koriste za označavanje gradilišta, šire se linijski u svim smjerovima tako da promatrači već samim hodanjem po izložbenom prostoru na neki način su vizualno i osjetilom dodira spojeni sa djelom. Inače, osobno nerado čujem kad na izložbama govore da se eksponati ne smiju dirati, razumijem da je to često iz opravdanih razloga, no ja sam prvi koji kad nešto vidi, mora to i dodirnuti kako bi bolje bio u rezonanciji sa materijom bilo ono umjetničko djelo, neki materijal ili nešto općenito. Meni je bio cilj da kroz ovo djelo napravim rad koji nudi mogućnost promatraču da se doslovno saživi sa djelom. Kocku se, naravno, može dirati rukama i kucati po njoj, što sam primijetio da neki promatrači i rade kako bi dobili povratni odgovor ako je netko već unutra. Neki ulaze unutra grupno, neki individualno, unutra je i klupa na kojoj može sjediti više ljudi.

Naime, upravo je to srž i glavna poruka ovog djela, a ujedno i najmoćnija interakcija. Znači, samim promatranjem promatrača želim potaknuti da uđe u mikro prostor kocke, da probudi istraživački duh, te prođe kroz taj crni krug i sazna što se nalazi u samoj nutrini. Primijetio sam razne reakcije kod ljudi, neki čim vide rad, odmah instinktivno prolaze kroz krug i ulaze unutra, neki prvo dugo promatraju, ali ipak na kraju se usude ući unutra, uglavnom, koliko sam mogao na dosadašnjim izlaganjima primijetiti, mislim da na kraju gotovo svi uđu. Doživljaj unutar kocke je individualna stvar koju svatko doživi na svoj način, no zanimljivo mi je bilo promatrati njihova lica prije ulaska i nakon izlaska, dok izlaze, nekako mi se čini kao da svi izlaze sa osmijehom i blaženim pogledom te djeluju smirenije.

6. Kako bi definirali značaj umjetnika u svijetu, pa tako i u Hrvatskoj?

Kako u Hrvatskoj tako i u svijetu mislim da su umjetnici važniji nego ikad prije do sada. Vežanost za materiju (materijalno) i sve što je prolazno poprilično je porasla naglim tehnološkim razvojem. Sve je nešto na brzinu i instant. Živimo u svijetu informacija i dezinformacija. Bilo da se radi o likovnom, dramskom ili glazbenom umjetniku, svaki od njih može dati svoj doprinos u stvaranju boljeg svijeta.

Kako i sam Kandinsky navodi „Kako duša ne bi ogrubila, još dublje pala u svijet materije (videći ga kao jedini konačni) potrebna joj je umjetnost da je uzdigne. Potrebni su nam umjetnici kao proroci koji će nas buditi, podsjećati na našu pravu (duhovnu) prirodu.“

7. Smatrate li da je teško biti umjetnik u Hrvatskoj?

Sa jedne strane smatram da je izrazito teško biti umjetnik u Hrvatskoj. Prije svega zato što se likovna umjetnost uopće ne smatra kao bitna društvena grana, gotovo ništa se ne ulaže u umjetnike. Dok na primjer u Njemačkoj likovnu umjetnost smatraju jednako bitnom kao i svakom drugom gospodarskom granom. Jednostavno gledaju dugoročno jer znaju da će im se to sve vratiti. Stoga smatram da ukoliko umjetnik u Hrvatskoj ovisi od države i njenih "donacija" teško može egzistirati samo od slikarstva.

Dok s druge strane smatram da je likovni umjetnik biti lako u Hrvatskoj i da se može lijepo živjeti od plodova svoga rada, ali samo pod uvjetom da isti shvati da živimo u doba interneta te da mu to daje razne mogućnosti i povezivanje kao nikad do sada. No kao i svemu u životu i tu je potreban veliki trud, rad, učenje i ustrajanje.

8. Sa druge strane, da li je i koliko teže biti žena umjetnik u današnjem svijetu? Zašto?

Ako pogledamo kroz povijest umjetnosti biti žena slikar bilo je izrazito teško, a do kraja 19. st. gotovo i nemoguće. No u današnje vrijeme vidljiv je ipak veliki napredak i skok, te osobno mislim da su žene došle u ravnopravan položaj u odnosu naspram muških slikara. Pratim malo likovnu scenu i vidim da ima jako puno talentiranih i uspješnih slikarica u Hrvatskoj i svijetu koje se profesionalno bave slikarstvom, mnoge i vrlo lijepo žive od svog poziva. Recimo mogu navesti jedan primjer koji je meni bio vrlo interesantan dok sam studirao u Ljubljani. Naime od ukupnog broja studenata koji su pohađali studij 70% su bile žene. Očito je da su žene odlučnije da se bave slikarstvom nego prije. Putevi su različiti, nečiji je lakši nečiji je teži no u osnovi bilo da se radi o ženi ili muškarcu slikaru, u oba slučaja potreban je veliki trud, vjera i konstantno učenje. Jedino mjerilo i pokazatelj je krajnji produkt a u ovom slučaju to su njihova umjetnička ostvarenja

Jedino po čemu smatram da je ženama biti teže umjetnik u odnosu na muškarce je da ako su u ulozi majke onda se od njih po defaultu očekuje da se više daju prilikom odgajanja djece, što dovodi do toga da automatski imaju manje vremena i energije za samo likovno stvaralaštvo.

9. Što je po Vašem mišljenju potrebno jednoj ženi kako bi uspjela u svijetu umjetnosti?

Hm... teško je reći koji bi bio recept uspjeha, jer je pravilo da nema pravila, no svakako mislim da joj je potrebno prije svega puno samopouzdanja i vjere u sebe (koje se naravno može i postepeno graditi). Znam da je mnogim umjetnicama to teško, ali uistinu je potrebno biti proaktivan. Nije dovoljno samo naslikati sliku, treba ju i predstaviti publici. Mnogi slikari misle da ako su napravili izložbu da su učinili sve što se marketinga tiče. Potrebno je proučavati što kažu marketinški stručnjaci za promoviranje umjetnosti, potrebno je i učiti od uspješnih.

Uglavnom da ne odem previše u širinu sa opisivanjem. Prvo i osnovno, potrebno joj je da ima vlastitu web stranicu koju redovito održava, aktivno koristi društvene mreže i svjetske portale za promociju umjetnosti, te puno strpljenja i rada.

Također mislim da ako je žena slikar koja ima obitelj, mislim da joj je jako bitan odabir partnera. U tom slučaju potreban joj je netko tko će vjerovati u nju i u to što radi i biti joj podrška u potrebi.

10. I za kraj, što bi poručili mladim umjetnicama koje je možda još uvijek strah zakoračiti u svijet umjetnosti i pokazati svoje talente?

Mislim da je baš teško dati općeniti savjet tog tipa. No svakako ono što mogu reći mladima je da uvijek slušaju svoju nutrinu i osjećaj koji im govori što je dobro za njih. Stoga bez obzira koje strahove imaju bitno je samo da se PREPUSTE i zakorače u taj čarobni svijet umjetnosti. Nakon toga slijedi, rad, upornost, eksperimentiranje, konstantno učenje itd.

8. ZAKLJUČAK

Razlog zašto ima tako malo žena kroz povijest umjetnosti nije u tome što žene imaju manje talenta za umjetnost, niti u tome što su namjerno zapostavljane u povijesti umjetnosti, već u tome što su im kroz povijest davane drugačije uloge, te nije poticano njihovo likovno obrazovanje niti bavljenje umjetnošću.

To što se ne spominju u povijesti umjetnosti ne znači da nisu postojale i svojim radom zainteresirale svijet u kojem nije bilo popularno baviti se umjetnošću.

Ako znamo činjenicu da najznačajnija knjiga pregleda povijesti umjetnosti, H.W. Jansona, u svom prvom izdanju iz 1962. godine nije uključivala niti jednu umjetnicu trebamo shvatiti da su potrebne promjene. Povijest umjetnosti kao naučna disciplina je jedna forma znanja, ali je i linearan niz velikih umjetnika, i ako ona uključuje vrlo malo ili nimalo umjetnica, onda se vrlo lako može doći u zabludu da zaista veliku umjetnost stvaraju samo muškarci. Jasno nam je kako je došlo do takvih zaključaka, ali potrebno je postaviti pitanje zašto to nisu žene. Dakle, potrebno je ne prihvaćati ono što nam se nameće već kritički potražiti uzroke i poduzeti nešto u tom pravcu.

Kroz biografije triju karlovačkih umjetnica iz različitih vremenskih perioda, možemo vidjeti svijet u kojem su, ili još uvijek žive te njihove percepcije toga svijeta koji ih okružuje.

U prilog mišljenju da su likovne umjetnice slabo zastupljene u literaturi o likovnoj umjetnosti govori i anketa koja je provedena, kao i mišljenje dvoje umjetnika koji su intervjuirani.

U današnje vrijeme popravio se stav prema likovnim umjetnicama u društvu, njihovoj brojnosti na akademiji likovnih umjetnosti. Navodi to i u intervjuu naš sugovornik Ranko Antonijević, što se i odrazilo na navođenje likovnih umjetnica u likovnoj literaturi današnjice.

Nastojanja da likovne umjetnice zauzmu svoja mjesta u literaturi likovne umjetnosti nije stvar prestiža ili ponosa rodne jednakosti, već smatram da je to ispravljena nepravda. Kada se ispravi, te se literatura popuni brojnim umjetnicama, literatura likovne umjetnosti bit će točnija, potpunija, te s pogledom na svijet iz senzibilnog ženskog oka umjetnice.

9. LITERATURA I IZVORI

9.1. Knjige i publikacije:

1. Babić, Lj. (1928.) Žena u likovnoj umjetnosti II. *Obzor.*(279/10). str. 2-3.
2. Chadwick, W. (1999.) *Umjetnice i politika prikazivanja*. U: Kolečnik, Lj. *Feministička likovna kritika i teorija umjetnosti (Dalje:FLKITU)*. Zagreb: Centar za ženske studije.
3. Farthing, S. (2010.) *This is Art* ili prevedeno *Umjetnost, vodič kroz povijest i djela*, iz 2015. godine, Zagreb: Školska knjiga.
4. Hollingsworth, M. (1996.) *L'arte nella storia dell'umo* ili prevedeno *Umjetnost kroz povijest čovječanstva*, iz 1998. godine, Rijeka: Andromeda.
5. Janson, H.W. (2003.) *History of Art*, ili prevedeno *Povijest umjetnosti*, peto revidirano izdanje, iz 1995. revidirano 1997., Varaždin: Stanek
6. Kodrnja, J. (2001.) *Nimfe, muze, eurinome: Društveni položaj žena u Hrvatskoj*, Zagreb: Alineja.
7. Kolečnik, Lj. (1999.) *Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti*, Zagreb: Centar za ženske studije.
8. Miles, R. (2009.) *Tko je skuhao posljednju večeru? Ženska povijest svijeta*, Zagreb: EPH liber.
9. Nochlin, Linda. (1999.) *Zašto nema velikih umjetnica?* U: Kolečnik, Lj. *FLKITU*. Zagreb: Centar za ženske studije.
10. Pollock, G. (1999.) *Modernost i prostori ženskosti*. U: Kolečnik, Lj. *FLKITU*. Zagreb: Centar za ženske studije.
11. Ritzer, G. (1997.) *Suvremena socijologijska teorija*, Zagreb: Globus.
12. Strajnić, K. (1916.) *Umjetnost i žena, predavanje u intimnoj izložbi Proletnog salona*, Zagreb: Kraljevska zemaljska tiskara.
13. Tickner, L. (2005.) *Feminizam, povijest umjetnosti i razlike među polovima.u Umjetničko djelo kao društvena činjenica. Perspektive kritičke povijesti umjetnosti*, prir. Ljiljana Kolečnik, 167-243. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

9.2. Mrežne stranice:

1. Dizdarević, S. (2010.), Feministička teorija umjetnosti na primjeru umjetničkih praksi i aktivizma Guerrilla Girls, Diplomski rad, http://www.academia.edu/3511248/Feministi%C4%8Dka_teorija_umjetnosti_na_primjeru_umjetni%C4%8Dkih_praksi_i_aktivizma_Guerrilla_Girls/ [Posjet: 15.12.2018.]
2. Matotek, V. (2010.), *Prava žena kroz povijest: pregled povijesti i borbe za prava žena*, Elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, <http://povijest.net/prava-zena-kroz-povijest/> [Posjet: 12.12. 2018.]
3. The Guerrilla Girls (1995.), Confessions of the Guerrilla Girls: Guerrilla Girls Bare All, <http://www.guerrillagirls.com/interview/index.shtml> [Posjet: 25.03.2019.]
4. https://hr.wikipedia.org/wiki/Venera_iz_Willendorfa [Posjet: 05.11.2019.]
5. <https://www.dialogos.ba/2015/12/27/polozaj-zena-kroz-povijest/> [Posjet: 05.11.2019.]
6. https://sh.wikipedia.org/wiki/%C5%BDene_u_srednjem_vijeku [Posjet: 05.11.2019.]
7. <http://www.ddoughty.com/suffragettes.html> [Posjet: 05.11.2019.]
8. https://hr.wikipedia.org/wiki/John_Stuart_Mill [Posjet: 05.11.2019.]
9. <https://www.nytimes.com/1977/09/25/archives/the-woman-as-artist.html> [Posjet: 05.11.2019.]
10. <http://www.italyonthistoday.com/2018/08/elisabetta-sirani-artist.html> [Posjet: 05.11.2019.]
11. <http://www.cunterview.net/index.php/Knjizevnost/Jasenska-Kodrnja.html> [Posjet: 05.11.2019.]
12. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/apr/29/the-guerrilla-girls-interview-art-world-sexism> [Posjet: 05.11.2019.]
13. <https://advisor.museumsandheritage.com/blogs/guerilla-girls-reveal-enduring-inequalities-in-museums-and-galleries-at-whitechapel-gallery/> [Posjet: 05.11.2019.]
14. https://library.oakland.edu/events/womens_studies/guerrillagirls.htm [Posjet: 05.11.2019.]
15. http://botanickivrt.biol.pmf.hr/zbirke/jednoljetnice/jednoljetne_18/ [Posjet: 05.11.2019.]

16. https://hr.wikipedia.org/wiki/Slava_Ra%C5%A1kaj [Posjet: 05.11.2019.]
17. <http://www.journal.hr/lifestyle/kultura/umjetnost-i-dizajn/zilik-lonac-vanje-krmpotic/attachment/vanja-krmpotic-zilik-1994/> [Posjet: 05.11.2019.]
18. <http://www.journal.hr/lifestyle/kultura/umjetnost-i-dizajn/zilik-lonac-vanje-krmpotic/attachment/vanja-krmpotic-srce-karlovca-akvarel-2012-15x15cm/> [Posjet: 05.11.2019.]
19. <http://kaportal.rtl.hr/nedjeljom-u-podne-andela-zapcic-prosirila-je-gerilske-ulicne-izlozbe-hrvatskom-sprema-izlozbu-gif-ova-a-place-samo-uz-vijesti-iz-kulture/> [Posjet: 05.11.2019.]
20. <https://www.kulturpunkt.hr/content/suptilno-dajemo-do-znanja-da-institucije-ne-rade-svoj-posao> [Posjet: 05.11.2019.]
21. <https://www.oslobodjenje.ba/dosjei/intervjui/ne-mozete-uvijek-samo-gledati> [Posjet: 05.11.2019.]

9.3. Popis slika

Slika 1: Venera iz Willendorfa.....	6
Slika 2: Žene u drevnoj Grčkoj.....	7
Slika 3: Žene u srednjem vijeku, ulje na platnu, 1958.-1959. godine.....	8
Slika 4: Sufražetkinje, New York, 1921. godine	9
Slika 5: John Stuart Mill	10
Slika 6: članak iz New York Timesa o umjetnicama povodom izložbe "Women artists 1550.-1850."	11
Slika 7: Elisabetta Sirani , autoportret, ulje na platnu, 1660. godina.....	15
Slika 8: Jasenka Kodrnja	17
Slika 9: Guerilla Girls	23
Slika 10: Guerilla Girls, predavanje u Whitechapel galeriji.....	24
Slika 11: Guerilla Girls, kolaž s fotografijama akcija i radova.....	24
Slika 12: Slava Raškaj, Lopoči, akvarel, 1890. godine.	27
Slika 13: Slava Raškaj, autoportret, akvarel, 1898. godine.....	28
Slika 14: Vanja Krmpotić, ZILIK 1994.	29
Slika 15: Vanja Krmpotić – Srce Karlovca – akvarel, 2012., 15X15CM	30
Slika 16: Anđela Žapčić	31
Slika 17: Članovi Karlovačke platforme F12 jednom mjesečno, u napuštenim gradskim prostorima izlažu radove koje građani i slučajni prolaznici slobodno mogu "udomiti".....	32
Slika 18: primjer ankete - prvi dio	33
Slika 19: primjer ankete - drugi dio	34
Slika 20: Ranko Ajdinović	39

SAŽETAK

Kao tema vodilja ovog rada bila je zastupljenost likovnih umjetnica u literaturi o likovnoj umjetnosti. Ako samo malo proučimo literaturu o povijesti umjetnosti, brzo se može doći do konstatacije da prije 19. stoljeća nema baš zabilježenih ženskih imena u povijesti umjetnosti. No morali smo otkriti zašto je to tako.

Kako povijest umjetnosti, odnosno i sama likovna umjetnost, prati kulturno povijesna zbivanja svog vremena morali smo nešto reći o položaju žena općenito u društvu toga doba. Jasno je dokazano da je u prošlosti položaj žena bio vrlo nepravedno ponižavajući. Dakako, to se odrazilo i na svijet umjetnosti, pa tako i likovne umjetnosti. U prvoj značajnijoj literaturi o povijesti umjetnosti H.W.Jansena iz 1962. godine nije bila predstavljena niti jedna žena. Kada smo se već zapitali da li je bilo žena umjetnica u to doba, shvatili smo da su „skrivena“ u povijesti. Ženama je onemogućeno školovanje, te se smatralo da nemaju niti moć rasuđivanja kao muškarci, a kamoli talent za likovnu umjetnost. Čak i u tim uvjetima velike umjetnice iz povijesti stvarale su svoja umjetnička djela, samo su ta djela bila objavljivana pod imenom muškarca, npr. majstora radionice, ili nedovoljno čuvana da odole „zubu“ prošlosti, ili jednostavno sakrivena. Tek rijetke umjetnice došle su do izražaja dovoljno da postanu zabilježene.

Borba protiv tako nepravednih uvjeta u kojim stvaraju žene umjetnice uvijek je postojala, pa bila ona u vidu malih izložbi u salonima pametnih, ali utjecajnih žena, koje su mladim umjetnicama bile pokroviteljice, bilo u obliku različitih udruga i organizacija samih žena. Važno je spomenuti prvu veliku svjetsku izložbu radova žena umjetnica pod nazivom *Woman artists* ili u prijevodu *Žene umjetnice: 1550.-1950.* koja je odlučila, ne samo pokazati radove žena umjetnica, već na taj način utjecati na svjetsku javnost o slaboj pojavnosti žena na takvim izložbama.

Zbog povijesnog položaja žena, uskoro se u svijetu javlja feminizam, kao društveni pokret, koji između ostalog obuhvaća i povijest umjetnosti kao mjesto političke borbe od velikog značaja, pa krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, počinje feminizam u djelokrugu umjetnosti. Feministička likovna kritika koja se fokusira na povijest umjetnosti, postaje feministička povijest umjetnosti. U okrilju takve ideje nastaje pokret Guerilla Girls osnovane 1985. godine u New Yorku. Skupina je to anonimnih umjetnica, koje se ironijom i humorom, glasno i provokativno, bore da bi

ukazale na to da je žena umjetnica još uvijek „zapostavljena“ u svijetu umjetnosti, naspram svojih muških kolega.

Kako bi izmijenili takvu situaciju, dakako pomaže i sama transparentnost žene umjetnice, iz kog razloga se u ovom radu predstavljaju tri, više ili manje poznate, umjetnice iz karlovačkog područja.

Anketa je također pokazala da su ljudi svjesni slabe pojavnosti žena umjetnica, ne samo u povijesti likovne umjetnosti nego i dan danas, kao i intervjui s dvoje likovnih umjetnika današnjice.

Iz tog razloga, u ovom radu, dolazimo do zaključka da je presudno konstatirati nedostatke prošlosti i mijenjati ih. Ženi umjetnici treba dati zasluženno mjesto u literaturi povijesti umjetnosti, ali ne kao „spomenik“ prošlosti, nego kao temelj daljnjem razvoju budućih umjetnica.

- ključne riječi: žene umjetnice, povijest umjetnosti, feministička povijest umjetnosti, borba za pravdu.

SUMMARY

Guiding theme of this work was representation of women artists in fine arts literature. If we research literature about the history of art just a little bit, we can quickly come to a conclusion that before the 19th century there were not many acclaimed women artists in the history of art. But we must find out why that is.

Art history and fine arts itself are following cultural and historical events of their era, so we had to say something about women's position in society in that time. It was clearly proven that the position of women was unfairly degrading. Of course, it reflected on the world of art and fine art too. In the first significant literature of art history, written by H.W. Jansen in 1962., there were no women represented as artists. And when we asked ourselves are there any women artists in that era, we realized they are "hidden" in history. Education for women was not possible and it was considered they had less power of judgment than a man, let alone a talent for fine arts. Even in those conditions, great artists from history created their artworks which were published under a male name, for example a workshop masters name, or were not protected enough to stay relevant with the passage of time. Also, some simply stayed hidden. Only in rare instances women artists became noticeable enough to be acknowledged.

Fight against these unrighteous conditions in which women artists created was always present, whether through some small exhibition in showrooms of some smart but influential women who were sponsors to the young artists, or in shape of different associations and organizations guided by women. It is important to mention first major world exhibition of work of women artists under the name *Woman artists: 1550.-1950.* which decided not only to show women artists work, but to influence the public about the low percentage of women in those kinds of exhibitions.

Considering the position of women in history soon feminism started occurring in the world. It occurred in the form of a social movement which, among other things, included history of art as a place of political battle of great importance, so in the late 60's and the beginning of the 70's feminism starts in the domain of art. Feminist art critique that focuses on history of art became feminism art history. In the shadow of that idea a movement is created called Guerilla Girls, established in 1985. in New York. It is a group of anonymous women artists who are fighting through the irony and humor,

loudly and provocatively to indicate on the fact that women artists are still “neglected” in the world of art as opposed to their male colleagues.

To rectify that kind of situation, transparency of women themselves surely helps, which is the reason why there are three, more or less known, artists represented in this work from the Karlovac region.

Also, a poll as do the interview with two artists of today, showed that people are aware of the low appearance of women artists not only in earlier history of art but also today,

And for that reason, in this work we come to the conclusion that it is crucial to ascertain the shortcomings and better them. Woman artists should have an earned place in literature of art history, not as a “placeholder” in history, but as a foundation for further development of aspiring artists.

- key words: women artists, history of art, feminist art history, battle for justice